

ESTANCES DE FEBRE

El sanatori del Montseny

XAVIER CATEURA

*Si la importància d'una malaltia per a la humanitat s'amida
pel nombre de morts que causa, la tuberculosi ha de considerar-se
molt més important que les malalties més temudes.*

ROBERT KOCH

INTRODUCCIÓ

El motiu d'aquest treball és recuperar una part de la memòria històrica més recent del Brull, a través del sanatori antituberculós que s'hi va establir.

Malgrat que els anys que tractarem (1930-1956) són relativament recents, no ens ha estat gens fàcil intentar reconstruir els vint-i-cinc anys de vida del centre que, amb el nom de "Sanatori del Montseny", va ser un dels establiments més emblemàtics en l'àmbit clínic català, en uns anys en què la tuberculosi era un greu problema per a moltes famílies.

La manca d'un arxiu, públic o privat, on es guardessin documents d'aquell centre –com ara històries mèdiques, estadístiques, tractaments, cartes, fotografies, relació dels metges que hi van treballar, etc.– ha dificultat enormement la investigació.

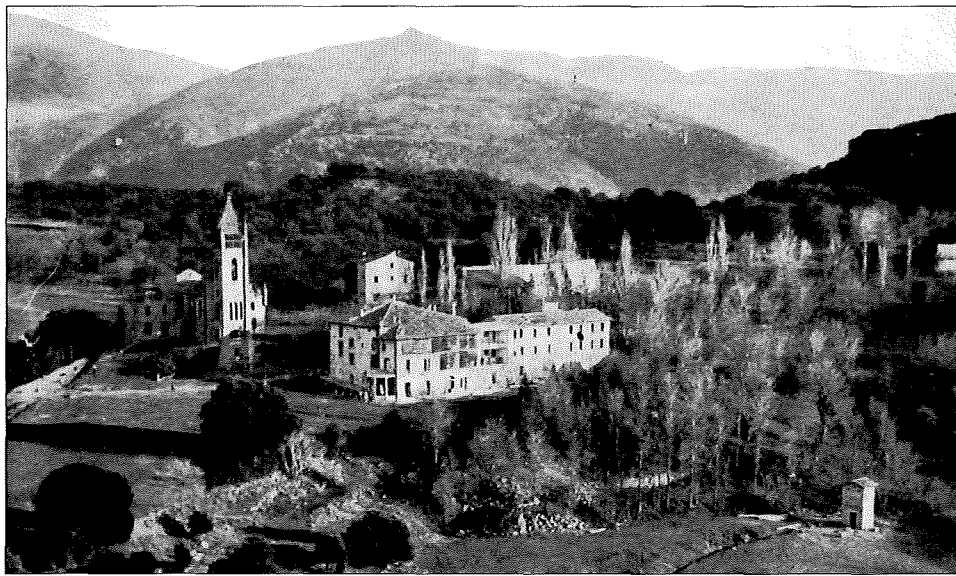
Per començar aquestes notes sobre una institució mèdica especialitzada, hem cregut que, a fi de fer més comprensible el que va significar una malaltia amb un impacte social tan fort i amb un índex de mortalitat tan elevat, hauríem d'explicar, encara que fos breument, què és la tuberculosi i què va significar aquella infecció en uns anys en què no hi havia cap medicament específic per combatre-la i en què la societat estigmatitzava les persones que la patien. Així, doncs, mirarem d'exposar què va representar la construcció de sanatoris per a la salut pública i per a les persones afectades, i a continuació parlarem de diverses persones de renom que hi van estar ingressades i coneixerem alguns dels metges que van atendre els malalts internats al Brull.

També hem considerat convenient incloure uns gràfics que fessin més explícit l'impacte real d'una infecció que va afectar tantes persones de totes les edats, sexes, condició social i procedència geogràfica, així com els anys de més mortalitat en aquell sanatori.

Després de presentar el treball que teniu a les mans, no defallirem en l'intent de continuar investigant sobre la vida d'aquest centre. Tant de bo

aquesta publicació pugui arribar a les persones que guarden memòria, oral o escrita, d'aquelles estances de febre i en un futur sigui possible ampliar les dades recollides fins ara per a aquestes *Monografies del Montseny*.

ARXIU XAVIER CATEURA I VALLS (AXCV)

Complex del Sanatori del Montseny.

El Brull, aquest lloc tranquil repenjat a l'ombra dels cims més alts del Montseny, de ben segur que va ser més conegut arreu des que l'any 1931 s'hi va obrir un sanatori per a gent "malalta del pit", com es deia aleshores, per no utilitzar la paraula que definia la malaltia responsable de la mort de massa gent per anomenar-la amb el seu nom vertader.

El Brull és un poble com altres petits pobles de la nostra geografia, sense un nucli urbà definit. Tenia, i encara té, les cases –la majoria, antigues masies– disperses pel seu territori, conformat per tres parròquies. A redós de les respectives esglésies romàniques, aquells masos conferien al territori un aspecte de petits pobles que donaven vida a un paisatge envoltat per una natura generosa on pagesos, pastors i carboners sobreviuen amb l'esforç de cada dia.

Aquest lloc plàcid, tan a prop d'una gran ciutat com Barcelona, ben aviat va cridar l'atenció de gent forana per la bellesa del paisatge i les propietats del clima. Així va ser com el Brull va atreure excursionistes i algunes altres persones, a les quals la gent d'aquell tocom anomenaven "senyors de

Barcelona", que decidiren comprar alguna casa o un terreny en aquella zona per fer-s'hi una vivenda on poder passar els estius, o bé per construir-hi algun tipus d'establiment –com serà el cas que tractarem– seduïts per la immillorable situació geogràfica de l'indret, la bona comunicació (amb una estació de ferrocarril ben a prop) i un clima saludable.

Una de les cases que es van construir al Brull o, més ben dit, que va ser comprada per refer-la i ampliar-la, va ser la Casademunt.¹ Aquella antiga masia va canviar d'amos, però sobretot de fisonomia, atès que a partir de l'any 1894, després que es vengués, la casa es transformà en la mansió senyorial que encara avui dia es pot contemplar.

Va ser Carme Casademunt Datzira, hereva de Casademunt, qui, amb l'autorització del seu marit, Joan Clavell i Molist, va vendre la masia a Alexandre M. Pons i Serra,² per 62.500 pessetes, el 21 de març de 1894 davant el notari de Vic, Joan Calderó.

Com la majoria del masos més antics, també Casademunt havia experimentat, al llarg dels segles, diverses transformacions en l'estructura original. A partir d'aquella venda, per voluntat del nou amo de la casa, i atesa l'elevada posició social que ostentava, es projectà una gran casa residencial.

Uns anys més tard, s'afegiren al conjunt de la casa altres construccions i el superb edifici d'una església de gust gòtic, amb elements modernistes, segons la moda de l'època. L'església es va dedicar al Sagrat Cor de Jesús, i el canonge Jaume Collell, en una de les seves homilies en aquell lloc, la definí com "basílica rural del Sagrat Cor". La inauguració va tenir lloc el dia 5 d'agost de l'any 1895.

Si el mestre d'obres d'aquella senyorial mansió va ser un tal Juan Busquets, de Barcelona,³ l'arquitecte d'aquell temple va ser l'Enric Sagnier.⁴ Volem recordar que aquest arquitecte va ser qui va projectar el temple del Tibidabo –també dedicat al Sagrat Cor. Sobre aquest punt, cal dir que aquell temple barceloní fou promogut per "doña" Dorotea de Chopitea (amb el títol pontifici de marquesa de Villota), vídua del banquer barceloní Josep M. Serra Muñoz, avis materns d'Alexandre M. Pons i Serra.

Als jardins d'aquella casa s'hi solien fer, durant l'època del bon temps, festes i celebracions. En són exemples el concert que, amb motiu de la candidatura d'Alexandre Pons com a diputat a Corts, faria l'Orfeó de Sant Lluís Gonçaga –Els Lluïsos–, de Vic, l'estiu de 1904 amb la companyia del mestre Lluís Millet i Pagès, o bé la celebrada l'any 1905 amb motiu del lliurament de l'estendard de la nova societat coral de Seva –que en la seva constitució és anomenat *Orfeó de la falda del Montseny*. Fem notar que l'estendard l'havia brodat la filla gran del propietari de Casademunt, Dolors Pons i Bofill.

Aquestes celebracions, fetes enmig del gran prat que forma com la terrassa de Casademunt, sempre les presidia una gran bandera catalana que

“desplegava a l’oneig de la marinada sos simpàtics colors”, segons el que llegim en les cròniques d’aquells anys.

LA TUBERCULOSI

Una malaltia que es batejà com a “tuberculosi” i que també fou anomenada “tisi” o “pesta blanca”, entre d’altres, feia estralls entre la població mundial des de molt antic. Aquí parlarem, només, d’aquesta malaltia que afecta els pulmons, que era la més corrent i és la que ens interessa per a aquest treball sobre el sanatori que es va establir al Brull, i deixarem de banda la resta de manifestacions del bacil causant d’aquest mal.

Sembla que va ser a final del segle XVIII quan la tuberculosi es va escampar amb més força per Europa. A casa nostra va ser sobretot a la fi del segle XIX i fins a la meitat del segle XX –en què es donaria una medicina efectiva que permetia la curació– quan aquesta malaltia infecciosa afectà d’una manera més virulenta la població.

Es produí l’arribada massiva de gent del camp a les grans ciutats i la immigració d’obriers que venien per ocupar els llocs de treball que la revolució industrial ofería als centres fabrils. Les cases es trobaven en unes condicions d’habitabilitat i d’higiene molt penoses. Tot això, unit a un creixement fora mida de les ciutats per tal de donar cabuda a tothom que hi arribava, a més d’unes pèssimes condicions de treball a les fàbriques (amb unes jornades inacabables i una alimentació força precària), va facilitar que el bacil de la tuberculosi s’escampés arreu i afectés, molt especialment, les classes treballadores i les capes més baixes de la societat. Malgrat que aleshores la causa de la tisi es va atribuir a la misèria o la pobresa –resulta evident que, en un principi, existia una estreta relació entre la tuberculosi i la qüestió social–, finalment aquesta malaltia infecciosa va acabar per afectar tots els estaments socials –tinguem present que el bacil causant de la tuberculosi es transmet per qualsevol tan “democràtic” com és l’aire que respirem.

Atesa aquesta insalubritat de les ciutats i a dins de les cases, ben aviat la gent va aprofitar els dies de festa per allunyar-se’n i anar a respirar l’aire més pur de les muntanyes. Segons diuen, això va fer créixer el nombre de persones que s’endinsaren cap a l’interior del nostre país, cosa que fomentà l’excursionisme i la proliferació d’entitats relacionades.

Avui dia resulta difícil fer-se una idea exacta del terrible significat que una sola paraula –“tuberculosi”– representava aleshores, quan aquesta malaltia matava tantíssimes persones. A més, cal subratllar que, a banda de ser una malaltia molt temuda, una persona tuberculosa, o tísica, pràcticament condemnada a mort, era una persona blasmada, marginada per la societat a causa de la por del contagi. Potser per això mai no arribarem

a saber exactament el nombre de morts que va causar.

Pensem que, un cop algú era infectat per aquest bacil, la mitjana de persones que morien durant els quatre anys següents de vida era d'un 50%. Els que feien una millora transitòria representaven un 25%, però en relativament poc temps tornaven a recaure i eren ingressats per ser tractats de nou. El 25% restant arrossegaven seqüeles la resta de les seves vides.

Els malalts de tuberculosi pulmonar presentaven una clínica de tos persistent –a vegades amb expectoració de sang–, febre i sudoració nocturna i aprimament, i molts morien a causa d'una hemoptisi, una hemorràgia de sang procedent de les vies respiratòries. La plaga va delmar especialment als adults joves.

No va ser fins a l'any 1882 que Robert Koch (1843-1910) va descobrir el bacil causant d'aquesta malaltia, el qual a partir de llavors rebé el nom del seu descobridor. El 1890 el mateix científic va obtenir la tuberculina, una substància que es creia que podria posar fi a aquella plaga i que va ser molt utilitzada pel tractament de la malaltia com una "immunoteràpia". Un altre avenç que es va produir aquell mateix any va ser el descobriment dels raigs X, cosa que va contribuir tant a conèixer més aquesta afecció com a millorar la medicina en general.

A la primeria del segle XX, es pot dir que de clíniques privades quasi no n'hi havia, de manera que la majoria de malalts anaven a raure als hospitals per tal de ser guarits, sobretot els que pertanyien a la classe social més humil. Els integrants de la classe més benestant s'enllitaven a casa i cridaven el seu metge de família, que, depenent de la gravetat del cas, els enviaven a la consulta de l'especialista. Això sí, pagant sempre, ja que no existia cap assegurança per malaltia.

Cal dir que una de les característiques d'aquesta malaltia consistia en el fet que sovint semblava que el malalt evolucionava favorablement, com si l'hagués superada, però al cap d'un temps tornava a haver-hi una recaï-

Cartell de propaganda fet pel pintor Ramon Casas.

guda. Per aquest motiu, la tuberculosi es considera una malaltia crònica que evoluciona a brots. Després d'haver fet un altre treball, també sobre la important incidència que la tuberculosi va tenir aquells anys –a partir de les fitxes d'ingressos de l'Hospital de la Santa Creu de Vic–, vàrem constatar que moltes persones malaltes ingressaven en aquell centre una vegada i una altra i passaven fins i tot anys en un llit de l'hospital.

L'any 1924 els doctors Calmette i Guérin, de l'Institut Pasteur, van crear la vacuna BCG⁵ amb la finalitat d'intentar prevenir la tuberculosi. Lluís Sayé i Sempere,⁶ investigador dotat d'una gran projecció internacional, va ser el científic català més important en la lluita contra la tuberculosi, com també un infatigable treballador en les transcendents campanyes contra aquesta malaltia fetes a Catalunya.

L'any 1918 la Mancomunitat de Catalunya va crear, sota la direcció de Lluís Sayé, el Servei d'Assistència Social als Tuberculosos. El 1924 aquest metge va viatjar a París per treballar a l'Institut Pasteur, on pogué veure i experimentar directament els efectes de la vacuna BCG (Bacil de Calmette i Guérin) que feia ben poc s'havia desenvolupat. De retorn a Barcelona, va començar una ingent campanya a favor de la vacunació per tot Catalunya –pensem que en aquells anys aquí, a Catalunya, la tuberculosi va ser una de les causes de més mortalitat.⁷ Cal remarcar que Sayé va ser el primer a Espanya a aplicar aquella vacuna. El 1930 es va fundar la Societat Catalana de Tisiologia, i uns anys més tard, el 1933, es va crear la càtedra de Tisiologia a càrrec d'aquest reconegut especialista.⁸

Des dels anys vint del segle passat, l'únic tractament que s'aplicava era prendre el sol, l'aire pur, el repòs absolut, així com una sobrealimentació, ja que tot altre tractament era inespecífic. Això es traduïa en algunes curacions, però malauradament hi havia moltíssimes més defuncions.⁹ Com que no es disposava de medicaments d'eficàcia provada, a vegades es practicaven intervencions o s'aplicaven procediments a les persones ja infectades, de manera un tant improvisada, els quals sovint constituïen més aviat un perill per a la salut que no pas un remei.

Mentre no hi havia cap medicament realment efectiu per combatre la malaltia, s'havien utilitzat, depenent de les èpoques, diferents mètodes de relativa –per no dir dubtosa– efectivitat. A més de l'helioteràpia (banys de sol), el fet de respirar aires sans i una alimentació completa, alguns dels remeis van ser la sanocrisina, curació per mitjà de plata, que, segons deien, tapava els forats o les caverne del pulmó; les sals d'or (crisoteràpia), utilitzades sense resultats positius; la calcioteràpia, un tractament per mitjà del calci, o l'administració de fàrmacs com el Trombyl, el Biocal o les injeccions de Triom, entre d'altres.

A partir de la meitat dels anys trenta es va generalitzar l'administració de la vacuna BCG. La campanya per a la vacunació dels infants amb aquest

nou producte va tenir una transcendència molt important per prevenir i frenar l'expansió del bacil.

Aquells anys es feia un tractament amb un aparell anomenat "pneumotòrax artificial",¹⁰ que va ser molt utilitzat fins a la meitat dels anys cinquanta. Els tisiòlegs hi van aconseguir molt bons resultats i van salvar moltíssimes vides. El "neumo", o pneumotècnia, consistia en una punció que servia per injectar aire en la cavitat pleural amb la finalitat de separar els pulmons de les costelles. Aquest tractament a vegades s'havia d'allargar durant anys. Hi havia pacients que rebien sessions de "neumo" un cop per setmana. Sens dubte, aquest va ser el mètode terapèutic més important contra la tuberculosi pulmonar fins a l'aparició de la quimioteràpia.

A vegades es feien intervencions quirúrgiques, com la toracoplastia. Una altra pràctica va ser la utilització del mètode Jacobeus.¹¹ També es va emprar una tècnica descoberta per un italià anomenat Monaldi; "el Monaldi", nom amb què es coneixia aquesta aplicació, era una intervenció que consistia a introduir una sonda dins una caverna pulmonar tuberculosa per col·lapsar-la i així poder-la guarir.

Aquests eren alguns del tractaments i tècniques que s'utilitzaven en aquella època. Al mercat encara no hi havia cap droga eficaç que atacés l'arrel del problema, el bacil causant de la malaltia.

Si a l'inici del 1900 la tuberculosi va matar molta gent al nostre país, un cop acabada la darrera guerra civil semblava com si el rellotge del temps anés enrere, ja que el bacil de Koch tornà a fer de les seves i la tuberculosi rebrotà amb força.¹²

Durant la Guerra Civil (1936-1939), alguns tisiòlegs catalans van viatjar a Roma amb l'objectiu d'estudiar, al reconegut Institut Forlanini,¹³ la lluita antituberculosa que s'aplicava amb èxit allà.

L'any 1936 el govern militar del general Franco va crear el Patronato Nacional Antituberculoso. Va ser, però, a partir de 1943 quan tota persona malalta de tisi va ser controlada per aquell organisme, que també va endegar campanyes contra la malaltia. Una d'aquestes campanyes de lluita contra la tisi va ser l'emissió de segells de correus, com a sobretaxa obligatòria i sense valor de franqueig, que portaven impresa la creu de Lorena, símbol internacional de la lluita contra la tuberculosi.¹⁴

L'any 1944 l'aparició de l'estreptomicina va possibilitar una gran davallada de la mortalitat. Més endavant s'hi va afegir una altra droga, la PAS.¹⁵ Com que hi havia persones que creaven resistències a algun d'aquests medicaments, cap al 1950 se solien donar aquests dos fàrmacs combinats, als quals es va afegir, un parell d'anys més tard, la isoniazida. La combinació d'aquests tres components específics va permetre controlar més eficaçment les infeccions produïdes pel bacil responsable de tant dolor i mort.¹⁶

A partir d'aquest moment, amb l'arribada dels antibiòtics al nostre país, la malaltia va remetre dràsticament. Cal dir, però, que, atès que eren anys de postguerra tant aquí com a la resta d'Europa, l'estraperlo va aflorar més que mai, fins i tot durant els anys de la guerra a Europa (1939-1945). Això va significar haver de pagar a preu d'or productes guaridors com la penicil·lina o, en el cas de la tuberculosi, l'estreptomicina. A tall de mostra, podem esmentar que per un gram d'estreptomicina s'havia arribat a pagar 800 pessetes de l'època.¹⁷

ELS SANATORIS

En començar el segle xx, l'estament mèdic tenia clar que, davant la incidència de la tuberculosi, urgia obrir sanatoris, ja que la cura en un sanatori (del llatí *sanare*, "curar") era el millor per combatre la malaltia i, sobretot, per evitar la propagació de la infecció entre les famílies i entre els treballadors.

També es creia que un dels avantatges de la cura en un sanatori era que servia per fer un tractament higiènic i dietètic als malalts, cosa que, al mateix temps, podia acomplir l'objectiu de fer pedagogia sobre el comportament de les persones infectades davant la malaltia.

Com hem dit, el contacte entre moltes persones a les ciutats, a les fàbriques i a les cases provocava que el contagi i la infecció del pulmó fossin pràcticament segurs. Bona part de la població que tenia pocs recursos o era molt pobre moria sense remei. També era freqüent que moltes famílies tinguessin físics alguns dels seus membres.

Es tractava, doncs, de millorar l'estat físic dels malalts imposant la disciplina dels tractaments, en un lloc tancat i aïllat, sota la vigilància d'un metge especialitzat en fisiologia. Aquest era un tret característic dels sanatoris, a més d'aprofitar les bondats d'un entorn natural saludable: sol, i aire fresc i sec.

Els primers sanatoris es van construir a l'alta muntanya (1.200-2.000 metres). Més tard es va pensar que era millor una altitud mitjana (400-800 metres). També es van obrir sanatoris a prop del mar per tal de fer tractaments de talassoteràpia, amb l'acció benèfica del sol i l'aigua del mar. Eren temps confusos i difícils per trobar les millors condicions per tractar els afectats, i mancava un medicament efectiu. Mentre els científics de tot el món no paraven d'investigar i proposar possibles tractaments davant una mortalitat tan alta, només quedava el "remei" del clima.

A Europa el primer sanatori havia obert l'any 1854, a Silèsia. Es basava, com hem dit, en el que es creia que era l'única solució per curar: la climatoteràpia, o sigui, els efectes terapèutics del sol i l'aire lliure, a la qual s'afegia una bona alimentació i molt repòs. Els primers sanatoris que van funcionar eren centres privats, la majoria concebuts com hotels de luxe on els interns

passaven llargues temporades.¹⁸ Amb el temps, però, els governs, a la vista del gran augment d'afectats per la malaltia, es van veure obligats a crear el que denominarien "sanatoris per a pobres".

Sens dubte, l'obertura de sanatoris en aquells moments de creixement i expansió de les infeccions va ser un gran encert: va permetre frenar la propagació de les malalties i contribuï a fer que la gent afectada rebés un tractament i sabés quines precaucions havia de prendre per no infectar ningú més. L'isolament era l'única manera factible de poder trencar la cadena de transmissió de la malaltia.

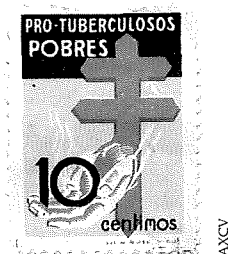
L'any 1904 es va crear el primer sanatori anti-tuberculós de Catalunya, al passeig de Sant Joan, a Barcelona. El 1908 el sanatori marítim de Sant Josep, a la Barceloneta, obria les portes. L'any 1911 es va inaugurar el sanatori antituberculós Verge de Montserrat, a Torrebonica (Terrassa), que seria ampliat el 1922. L'any 1913 el doctor Girona, com a director-metge, i els doctors Jacint Reventós i Bordoy¹⁹ i Joan Darder i Rodés,²⁰ com a científics i tisiòlegs reconeguts, van fundar un sanatori a Olost, al Lluçanès; aquest, però, cap a l'any 1918 va haver de tancar les portes.²¹ A Santa Coloma de Gramenet, un altre sanatori es posava en funcionament el mateix 1918.

Més tard, l'any 1926, es va obrir el de la Mare de Déu de les Victòries, al Mas Badó de Sant Quirze de Safaja, que disposava de trenta llits, fundat pels metges Miquel Espinosa²² i Josep Badó.²³ Al Montseny, l'any 1928 s'hi va voler construir un conjunt d'edificis que servissin per acollir les persones afectades per malalties pulmonars, un projecte, però, que no va reeixir. En la part mèdica d'aquest projecte, l'any 1930, hi va participar el famós doctor Lluís Sayé.²⁴ El 1933 el Dr. Francesc Ribas i Soberano²⁵ posava en marxa el de Puig d'Olena, també a Sant Quirze de Safaja, dotat de seixanta llits.

Aquest tipus de sanatoris oberts a Catalunya eren més aviat modestos, comparats amb els grans centres europeus d'aleshores, ja que els del nostre país solien tenir només de vuitanta a cent llits.

Val a dir que molta gent no disposava de possibilitats per ingressar en un d'aquests sanatoris privats. Així, depenent de la gravetat del seu estat, se'ls recomanava anar a fer una convalescència a llocs com el Lluçanès o Castellterçol,²⁶ on llogaven una habitació en alguna casa i restaven sota control mèdic.

El Montseny també va ser un dels indrets escollits per persones afectades o delicades del pit que, si bé tenien la malaltia estancada, necessitaven repòs i refer-se tan bé i tan aviat com els fos possible. Una d'aquestes persones va

*Segell pro
tuberculosos,
editat l'any 1937*

ser l'escriptor mallorquí Blai Bonet, acollit a Riells pel seu rector, mossèn Pere Ribot.

Durant els anys de la República es va fer evident i necessària la conveniència d'obrir sanatoris populars. Una de les obres cabdals d'aquells anys, pel que fa a la lluita antituberculosa, va ser la construcció d'un gran centre a Barcelona, batejat com a Dispensari Central Antituberculós, que va ser dirigit per Lluís Sayé i inaugurat, el setembre de 1933, pel president Francesc Macià.²⁷ Tanmateix, la Guerra Civil va fer aturar les empreses endegades contra la tuberculosi, com tants altres projectes.

EL SANATORI DEL MONTSENY

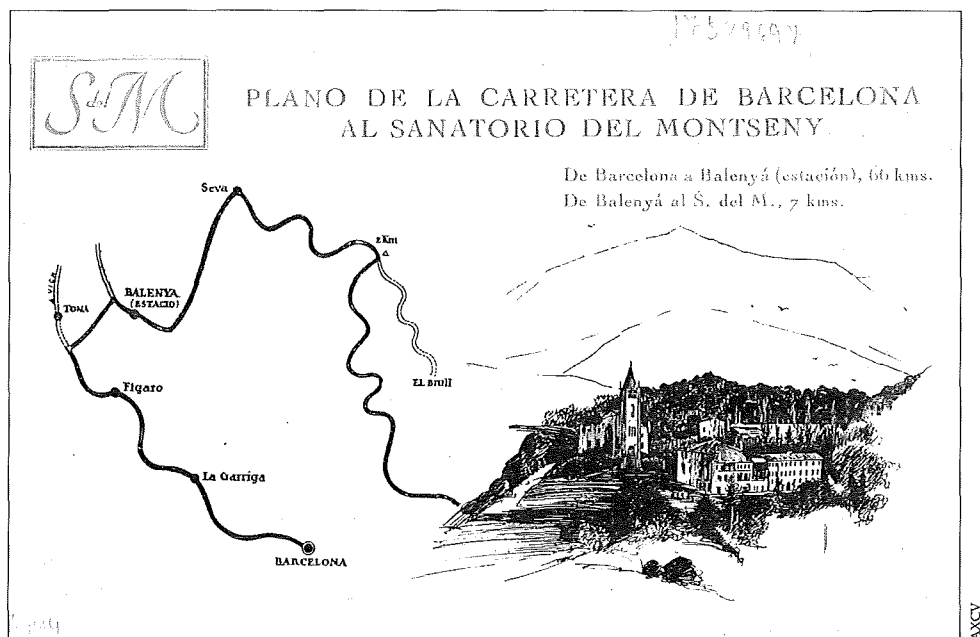
Com hem dit, el Montseny va ser, pel clima, un dels indrets que van escollir alguns metges per atendre els malalts del pit, com també molts afectats, que hi pujaven amb l'esperança de recuperar la seva malmesa salut.

El sanatori que es va obrir al Brull amb el nom de Sanatori del Montseny –un dels sanatoris privats que hi havia en aquell temps a diferents llocs del paisatge català– va arribar a ser un dels centres antituberculosos de més renom.

L'any 1930 els doctors Lluís Rosal i Catarineu i Josep Reventós i Farrerons,²⁸ atrets per la immillorable situació i els aires del Brull, van pensar de convertir la gran mansió de Casademunt –aquella «casa pairal perduda com una ermita», com la defineix Núria de Cabanyes en la seva auca– en un sanatori antituberculós d'altitud mitjana. Aquest establiment està situat a uns 800 metres d'altitud sobre el nivell del mar, gaudeix d'un clima sec i fresc a l'estiu i fred durant els mesos d'hivern, i l'edifici es troba resguardat del vent. Quan es va obrir, el poble del Brull tenia 381 persones censades (215 homes i 166 dones).

La ubicació del centre no podia ser millor, atesa la proximitat respecte a la capital catalana: a 66 quilòmetres amb ferrocarril des de l'estació de Balenyà, que era a tan sols 7 quilòmetres del sanatori. Un autobús feia el recorregut des de l'estació fins al sanatori i feia coincidir el seu horari amb el de l'arribada del tren que sortia de l'estació del Nord de Barcelona. Al cap de poc temps aquell municipi també disposaria d'un hotel.

El sanatori del Montseny, conegut popularment com a sanatori del Brull, va començar a prestar els seus serveis l'any 1931 per iniciativa, com hem apuntat, dels metges Reventós i Rosal. Aquest darrer va signar un contracte d'arranjament amb el propietari de la casa i dels terrenys que la circumden, que aleshores era Ignasi Pons i Bofill.²⁹ El nou sanatori tenia quaranta llits i solia estar sempre ple, perquè, arran de l'activitat que el Dr. Cinto Reventós duia a terme a la seva consulta de Barcelona, hi enviava molts dels seus pacients, generalment de classe alta o mitjana-alta.

Publicitat del Sanatori del Montseny.

Un cop en marxa, es van haver de resoldre altres qüestions relatives al funcionament del centre. Faria falta contractar personal i, com era costum, buscar unes monges que tinguessin cura dels malalts.

Així, el dia 10 de novembre de 1930, arran d'una petició feta pel doctor Rosal, la mare general de la congregació de Nostra Senyora de la Consolació, amb la casa mare a Tortosa,³⁰ demanà permís al bisbe de Vic per constituir una comunitat al sanatori. El dia 9 de desembre d'aquell mateix any, la general de les religioses signà un conveni amb el Dr. Rosal en què s'establia una comunitat de sis monges al sanatori per tenir cura de les dones malaltes. El document especificava el següent, així mateix, per atendre els homes i alguns altres serveis no adequats per ser prestats per les monges: "[...] no convengan a vírgenes consagradas al Señor y que visten hábito religioso, por cuyo motivo habrá uno o varios enfermeros a sus órdenes".

Entre altres qüestions, en aquest conveni també es diu que els serveis de cuina, menjador, rentat de la roba, neteja general, etc., aniran a càrrec de les empleades, de manera que les monges es dedicaran a dirigir, vigilar i vetllar perquè tot funcioni bé. El document també explica que les monges tindran cura del rebost i l'administració de la casa, i que el director els facilitarà una capella i tot el necessari per fer vida de comunitat, a més de llits, vaixel·la, servei mèdic i medecines, com també els serveis de rentat de roba, telèfon, correu

i viatges, i tota la resta de facilitats per viure, com ara menjar, aigua, llum, etc. Per tots els serveis, cada monja cobrarà 3 pessetes diàries.

En un escrit datat a Barcelona el 13 de novembre de 1930, de quan la casa ja s'estava arrançant per convertir-la en sanatori, Ignasi Pons i Bofill, com a propietari de la finca, demana al bisbe de Vic una nova autorització perquè es pugui tornar a dir missa a l'església del Sagrat Cor, ja que, segons diu la carta, l'església havia estat un temps en desús perquè havia servit per guardar-hi mobles.

Sembla que a la primavera de 1931 al sanatori ja hi vivia una quantitat notable de persones, perquè en un altre escrit, datat el 25 de gener d'aquell any, adreçat igualment al bisbe de Vic, el doctor Lluís Rosal demana que els dies festius es puguin celebrar dues misses a l'església del sanatori, pel fet que no tothom hi pot assistir en el mateix moment. Al marge de l'escrit hi ha una nota del rector del Brull, Mn. Francesc Baralló,³¹ que sembla no estar d'acord amb la proposta del director del sanatori, i apunta: *"El sanatorio dista unos diez minutos de la iglesia parroquial. Tiene coches para el servicio de la casa. En la actualidad, entre religiosas, enfermos y empleados son unos treinta, pero que seguramente aumentará mucho más el número de enfermos."* El bisbe va fer cas del rector i contestà amb una negativa.

ARXIU CRIVILLÉ-ESTRAGUÉS (AC-E)

Un grup de familiars Crivillé i treballadores del Brull-Hotel. D'esquerra a dreta: Maria Crivillé i Mas, la germana Daniela (monja vestida de seglar), el petit Blai Crivillé i Mas als braços d'una dona no identificada, Carme Crivillé i Ciurana, una dona no identificada i Maria Roma i Cantal, de can Gambirol de Seva. Foto feta durant la Guerra Civil.

En relació amb l'escrit del rector del Brull, quan manifesta que el sanatori disposa de cotxe, explicarem que aquest servei l'oferia Josep Soler Falgueras, de can Gurri de Seva, que tenia dos taxis.³² L'altre xòfer era un tal Domingo Sanmarini Petrucci, que també es dedicava a fer fotografies a la plaça de la Creu de Seva i que durant la guerra va ser empleat del sanatori. En la llista de viatges que feien aquests taxis, hi descobrim que cada mes facturaven els serveis realitzats tant al sanatori del Montseny com al Brull-Hotel.³³ D'altra banda, el sanatori disposava de cotxe propi i d'un xòfer, que era Hilari Crivillé i Ciurana,³⁴ que dues vegades per setmana anava fins a Barcelona per recollir encàrrecs. Cada dimarts i dijous, dies de mercat, anava fins a Vic a fer les compres necessàries pel sanatori.

Vegeu en l'annex els rodolins que li escrivia un intern. Eren les notes on li feia els encàrrecs per quan anés a Vic.

Pel que fa a les persones que vivien al sanatori, hem agafat, com a mostra, el padró municipal de l'any 1936. Així trobem que en aquell establiment hi vivien quaranta-un malalts (dinou dones i vint-i-dos homes). Hi treballaven vint-i-dues persones (un metge, quatre cuiners, un grum, un xòfer, un jardiner, dues planxadores, cinc cambreres, un cambrer, tres infermeres i tres empleats dels quals no s'especifica quina mena de feina hi feien). Pensem que l'any 1936 El Brull tenia, segons dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya, 457 habitants de fet.

Els tractaments que es feien en aquell sanatori no diferien dels que s'aplicaven en altres centres. Segons relata el doctor Jacint Reventós i Conti, en aquell centre s'hi havia practicat algun Jacobeus, i a vegades pujava al Brull el Dr. Antoni Caralps³⁵ per operar algun malalt. Una de les intervencions era la col·lapsoteràpia, tècnica sovint emprada per aquest metge.

Malgrat la rigidesa dels tractaments, dels horaris de descans o de l'internament a l'habitació, a més de termòmetres, medicaments, "neumos", etc., la vida, a costa de la mort tan present, seguia, havia de seguir.

Per això, quan la salut i l'estat d'ànim els ho permetien, els malalts aprofitaven aquell temps lent, aquell temps sense temps, aquella espera del retorn, com espectadors de tantes hores ermes, de projectes abandonats per causa d'un bacil capriciós, per –com diu Josep Pla– "conrear la mandra".

En aquella quietud forçada per unes circumstàncies adverses, alguns aprofitaven les hores de galeria –mentre feien la cura d'insolació– per crear: escrivien, pintaven, feien música, llegien o, senzillament, miraven com els núvols dibuixaven capritxoses figures en l'atzur i reflexionaven sobre la relativitat de les coses que, feia molt poc temps, els semblaven les més importants del món.

Era allò que Segarra, en un altre context, va definir molt bé quan parlava de saber "perdre" el temps, de saber perdre'l d'una manera conscient,

o sigui, profitosa, “mentre l'ànima contempla i medita sobre el temps que passa”. Tornarem a aquest punt en parlar de les persones de més notorietat que s'estaven al sanatori.

El músic Joaquim Serra, un dels internats al Brull, escrivia: “Creieu-me que aquí dalt es descansa tant que no hi ha temps de fer res. Ens passem el dia ajaguts, i el pitjor és que estem covant una mandra tan positiva que la tragèdia serà el dia que hauré de tornar a treballar. [...] M'estic convertint en un ferm campió d'escacs i àdhuc he après una sèrie de jocs de cartes.”³⁶ Com podeu veure, parla de la “mandra tan positiva” i hi afegeix que serà una tragèdia tornar a treballar: quina contradicció, ja que va ser llavors, precisament, gaudint d'una mandra positiva, quan va tornar a compondre la música que tant estimava, després d'haver passat dos anys sense escriure cap nota.

Perquè allà, en aquelles estances de febre, inevitablement tenia lloc una altra manera de relació amb el temps, amb el propi temps. Al cap i a la fi, esperar és llarg, i potser calia perdre la consciència del curs que fa el temps cercant, durant les hores quietes però doloroses, aquella inspiració o espontaneïtat de temps passats per tornar a engendrar l'obra pròpia.

A vegades al sanatori s'hi viuen moments emotius: “Una nit el violinista Costa entra a tocar una ària a la cambra d'una noia moribunda que ho havia demanat; és com l'adéu a la vida.”³⁷ No obstant això, en altres moments hi ha estones per al divertiment i la gaubança.

L'ambient del sanatori, a pesar dels estrictes tractaments i el règim de vida que calia seguir, resultava familiar i, segons diuen, agradable. D'anècdotes en aquest sentit no en falten, encara que a vegades resultin fets tràgics, car corresponen a un lloc on la mort massa sovint fa notar la seva presència.

Com altres sanatoris, per als interns el del Brull no era només un lloc per estar-se sempre reclòs a l'habitació, dins el llit, o tombat en una *chaise longue*, a la galeria, prenent el sol amb mantes i termòmetres. Evidentment, tampoc no era un lloc tan extraordinari i senyorial com el que descriu l'escriptor alemany Thomas Mann en la seva famosa novel·la *La muntanya màgica* –la lectura de la qual, per cert, estava desaconsellada als sanatoris, inclòs el del Brull–. Sigui com sigui, els residents del nostre sanatori procuraven passar-s'ho bé, ja que, en aquella soledat profunda en què estaven, lluny de la vida, dels homes, de llurs cases i famílies..., quina altra cosa podien fer tret d'intentar espantar la mort amb una mica de divertiment?

Jacint Sanglas era un metge de l'escola de Lluís Rosal i amic de Cinto Reventós que va estar ingressat al sanatori. Es veu que, durant la seva estada al sanatori, el Dr. Sanglas va fer bones amistats. Un cop a casa seva, ja recuperat, va decidir anar a visitar els amics que encara romanien al sanatori: “Amb un amic seu anomenat Gabarró agafen una avioneta a Sabadell i sobrevolen

Un parell de Mossos d'Esquadra amb dos empleats del sanatori. A l'esquerra, en Domingo (de can Minguet) que treballava a la cuina i, a la dreta, l'Hilari Crivillé i Ciurana, que era el xofer del sanatori.

l'esplanada que hi ha darrere el sanatori, on els malalts fan cura de repòs i climàtica. Des de l'avioneta, en vol baix deixen caure caramels i algun que altre petard. Tots es diverteixen molt i els aviadors fan diverses passades. Però en la darrera, una ala pega en un arbre i l'avioneta cau de pocs metres. Es produeix un gran efecte, tots es pensen que els pilots es deuen haver matat; tant és així que el capellà surt esfereït de la capella amb els sants olis de l'extremunció. Sortosament no era necessari: el dos bromistes havien quedat il·lesos de l'accident, i de cop se'ls veu aparèixer caminant a l'esplanada. No cal dir que l'incident produí comentaris durant setmanes en els internats, ajudant-los a passar el seu temps.”³⁸

En fi, segur que se'n podrien explicar diverses, d'anècdotes; algunes de curioses, per dir-ho d'alguna manera. Mireu què escriu, l'11 de maig de 1932, la superiora del sanatori, sor Leonila Pablo al seu bisbe, escandalitzada per fets diguem-ne “immorals” dels interns del sanatori: “De algún tiempo a esta parte viene notando ciertas cosas, usos y diversiones que se van introduciendo en aquel sanatorio, poco compatibles con la presencia de religiosas, además de no cumplirse tampoco exactamente por parte de la dirección algunas de las bases de fundación.” La missiva acaba amb la petició d'autorització per tal que les monges puguin marxar, tot deixant en suspens el contracte de fundació d'aquella comunitat religiosa al sanatori.

Direcció Mèdica
Drs. LL. ROSAS, J. RAVENTÓS
Telèfon 1 - Serra
R R U L L
(per Balançó)
Barcelona

Sanatori del Montseny 2 de març de 1936

Jr. Manuel Serra.

Estimat cosí,
Avui, en veure lletre-
tera, ja he pensat de seguir que
haurien tingut el petit.
No cal dir-te com compartim
la vostra alegria. Felicita, de part
meua, la Mercè. Que tinga un benedició
apert Ernest i us el paguen
veure fet un home.

ARXIU SERRA-RAVENTÓS (AS-R)

Carta escrita l'any 1936, des del sanatori, per Josep M. Capdevila i Balançó, adreçada a Manuel Serra.

De totes maneres, la general de les monges va elaborar un altre document en què es detallen les condicions que s'haurien de complir per evitar que marxessin. Vegeu reproduït aquest document en l'annex al final d'aquest article. Aquell mateix mes de maig, però, i veient que res no canviaria, el bisbe signà el permís corresponent i les monges abandonaren definitivament el sanatori.

La vida quotidiana d'un convalescent en aquell centre no devia ser gaire diferent del ritme diari que se seguia en altres centres especialitzats: molt descans, bons àpats, passeigs pels jardins o entorns propers –quan ho prescrivia el metge–, sessions d'helioteràpia, visita al dispensari per als controls de rutina, migdiada després d'un dinar complet (a més d'esmorzar, berenar i sopar) i, a la nit, vuit o nou hores de son.

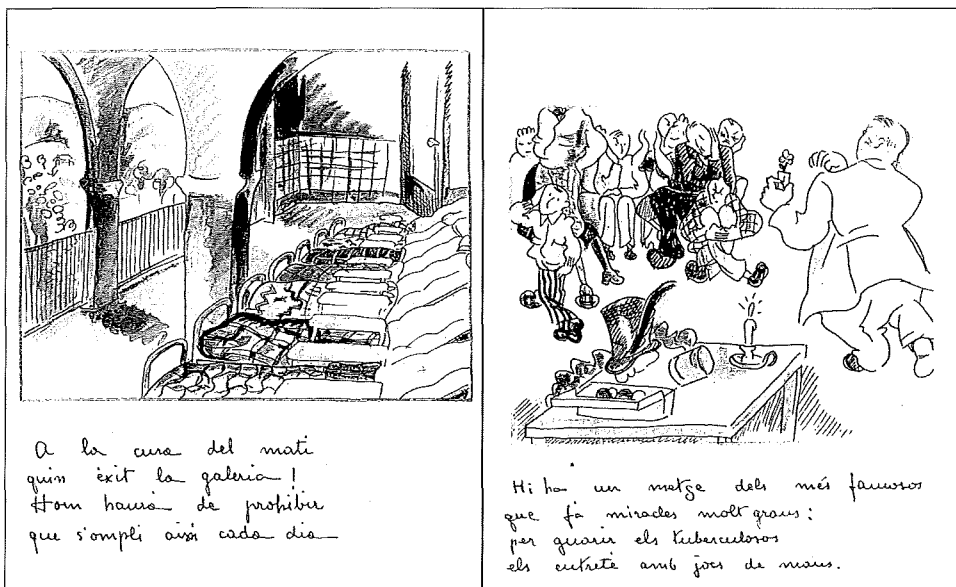
Naturalment, els interns també disposaven de les acostumades comoditats d'aquests centres privats: biblioteca, sala d'estar, ràdio, jocs, premsa, cinema, etc. Cal tenir present que el procés de curació mitjà en l'evolució de

la tuberculosi era, segons el Dr. Cinto Reventós, de dos o tres anys.

Hi havia temps, doncs, per estar enllitat dies i dies, i també, com hem dit, per al divertiment o per a l'amor... Al capdavant, la majoria dels que s'hi estaven eren joves, massa joves –valgui la redundància– per estar reclosos durant mesos o anys en un lloc isolat. Al centre, en aquell com en d'altres, van tenir lloc prometatges i posteriors matrimonis. Hem trobat que alguns dels interns al Brull es van casar a l'església de Casademunt; d'altres ho van fer més tard, en ser donats d'alta, als seus respectius pobles o ciutats.

Com es pot imaginar, van ser moltes les persones que van passar per aquest centre al llarg dels vint-i-cinc anys que va romandre obert. Dissortadament, fer un estudi sobre la incidència i el tractament dels ingressats, com també el balanç, per exemple, de les curacions, és quelcom molt difícil, sobretot tenint en compte, com hem apuntat al començament, que no s'ha pogut trobar documentació oficial. El que sí que hem pogut anar recollint són comentaris que van escriure algunes persones que hi van restar durant un cert temps. També hem pogut aplegar alguns testimonis orals de persones que hi van treballar, d'alguns descendents seus o de qui hi va tenir algun familiar ingressat.

Una font important d'informació ha estat l'auca del sanatori, dibuixada i anotada per Núria de Cabanyes, una de les persones ingressades en aquella casa.

Vinyeta de l'auca del sanatori, dibuixada i anotada per Núria de Cabanyes.

Tal com hem indicat en iniciar aquest treball, ens ha semblat interessant fer una breu relació d'algunes de les persones conegudes que hi varen ser ateses. Per aquest motiu hem volgut anotar les dades més rellevants de la vida de cadascuna d'aquestes persones.

– Josep M. Millàs-Raurell (Barcelona, 1869-1971). Dramaturg, poeta, novel·lista i traductor. Va ser director de la revista *L'Instant*, amb redacció a Barcelona i a París i divulgadora d'obres i autors cubistes i futuristes.

– Rafael Beltran Logroño (?). Escriptor castellà, autor de *Yo también soy soldado* (*Carta a un amigo*). No hem pogut trobar més dades d'aquest autor. Surt a l'auca feta per la interna Núria de Cabanyes

– Josep M. Capdevila i Balançó (Olot, 1892-Banyoles, 1972). Reconegut intel·lectual i filòsof cristià amb una gran capacitat de treball. Dirigi *La Paraula Cristiana* (1925-1928). L'any 1929 va ser un dels fundadors del diari *El Matí*, del qual va ser director fins al 1934. Sempre va advocar per un cristianisme obert, dialogant i d'arrel catalana. El 14 d'abril de 1931, dia de la proclamació de la II República, es trobava internat al sanatori.

– Josep Mompou i Dencause (Barcelona, 1888-Vic, 1968). Pintor. Es va estar al sanatori de 1935 a 1937 a causa d'una malaltia pulmonar greu que interrompé la seva carrera el 1934. Era germà del músic Frederic Mompou.

– Manuel Grases i Codina (Barcelona, 1914-2005). Després d'estar un temps en un sanatori de Suïssa, va anar al Brull per passar-hi un període de convalescència. Al sanatori va conèixer la que seria la seva muller, Manolita García Camporro, que pujava al Brull a visitar la seva germana Inés, també malalta. Els Grases –membres destacats de l'Opus Dei– que tenien una casa a Seva, van ser els pares de la coneguda noia Montse Grases.

– Inés García Camporro (Barcelona, 1911-1998). Es va casar amb un metge del sanatori, el Dr. Josep M. Torres Llorella. L'any 1938 vivien a l'Estanyol. Aquell mateix any va néixer, a la mateixa casa, un fill d'ambdós.

– Ramon Camprubí i Alemany (Barcelona, 1910-1956). Era conegut com "Càrtex", "el Mag de la simpatia". Quan tenia 36 anys li fou diagnosticada la malaltia de la qual va morir l'any 1956. Era germà del popular humorista Joan Capri.

– Jacobo Sureda i Montaner (Valldemossa, 1901- ? 1935). Pintor i poeta. Va reunir la seva obra poètica en el llibre *El prestidigitador de los cinco sentidos* (1926). Va estar ingressat un cert temps al sanatori per una tuberculosi que patia des de 1931. Va morir el juny de 1935. Encara que algunes publicacions situen la seva mort al Brull, no figura en el llibre de defuncions del Registre civil.

– Vicenç Soler i Jorba (Olot, 1904-El Brull, 1949). Pintor. Va morir al sanatori.

– Evarist Vallès i Rovira (Pierola, 1923-Figueres, 1999). Pintor. El maig de 1946, arran d'una pneumònia, ingressà al sanatori. Durant la seva convalescència va decidir consagrar-se totalment a la pintura.

– Núria de Cabanyes i Ricart (Vilanova i la Geltrú, 1919-El Brull, 1942). Era filla del pintor vilanoví Alexandre de Cabanyes. Va ingressar al Brull l'any 1936, després de passar un temps al sanatori de Torrebónica, a Terrassa. El seu pare va passar la Guerra Civil a Seva, prop del sanatori antituberculos del Brull, per estar a la vora de la seva filla, fins que va morir, a l'edat de vint-i-dos anys, joveníssima encara.

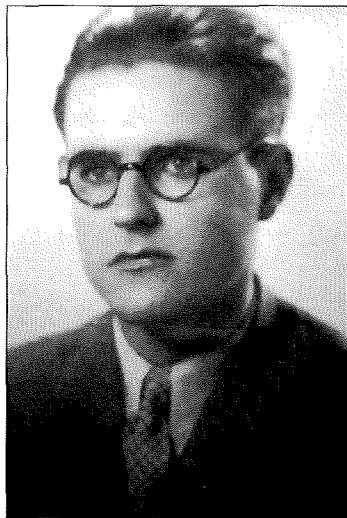
Ella és l'autora d'una auca sobre alguns dels personatges i la vida quotidiana del sanatori, dibuixada i anotada amb humor. En l'annex, hi trobareu reproduïts els rodolins que acompanyen les 63 vinyetes, en color, que va dibuixar per a aquesta auca i que va encapçalar amb aquestes paraules: "Si mai et vols divertir / i cap burla no has de témer, / llegeix del cap a la fi / l'auca del S. del M."

"Quan la duïen a enterrar al petit cementiri adjacent a l'esglesieta del Brull, en passar el seguici devora el pi des d'on solien pintar plegats, el meu avi va fer aturar la curta comitiva funerària... i va restar uns instants en silenci, plorant. No hi havia ningú més de la família. De tan contagiosa, la tuberculosi, en aquella època, era una malaltia tabú, i els malalts del pit es defugien com si fossin empestats..."³⁹

– Bartomeu Rosselló-Pòrcel (Palma de Mallorca, 1913-El Brull, 1938). Paga la pena estendre'ns una mica parlant d'aquest gran poeta mallorquí que va morir mentre es trobava ingressat al sanatori, el capvespre del dia 5 de gener de 1938, a l'edat de vint-i-cinc anys.⁴⁰

A final de novembre de 1937 la seva salut es va agreujar. No va ser, però, fins al 23 de desembre que una amiga del poeta el va acompanyar, com ella mateixa explica, «a visitar el doctor Reventós. Tot era inútil. Li va mirar el pit amb raigs X i, a banda, em va comentar: "Aquest noi és mort"».⁴¹ Davant l'agreujament del seu estat, li van fer fetes unes anàlisis que confirmaren el temut pronòstic: tuberculosi.

El que havia ingressat al sanatori el dia 2 de gener de 1938 era enterrat, només tres dies després, al petit cementiri del Brull. Anys més tard, davant l'imminent canvi d'ubicació d'aquell cementiri, el 21 de gener de 1958 la

Bartomeu Rosselló-Pòrcel.

5

Fra. n.º 106.

SANATORI DEL MONTSENY
 intervingut per la
GENERALITAT DE CATALUNYA

12 de gener del 1938.

Sr. Bartomeu Rosselló (Q.E.D.).

Del 2 al 5.

Total de la pensió i extras.	355'00 ptes.
5 d.	17'65 "
Piramidón	3'50 "
Termòmetre	12'00 "
Fórmula segells	7'00 "
Certificat defunció	3'50 "
Desinfecció robes de llit, cambra,	
matalassos, etc. etc.	110'00 "
Ninxol i enterrament	200'00 "
Bagul	335'00 "
Trasllat despulles	40'00 "
Total.-	<u>1,084'65 "</u>

RP 3/5
ARXIU
 MUNICIPAL
 DE PALMA
 24/19

Factura de les despeses ocasionades per l'ingrés i mort del poeta Bartomeu Rosselló-Pòrcel.

Jefatura Provincial de Sanidad va autoritzar el trasllat de les seves despulles, que foren portades al cementiri d'Arenys de Mar i dipositades en un nínxol propietat del seu bon amic, el poeta Salvador Espriu. Des d'allà foren novament traslladades, ja de forma definitiva, l'any 1978, al cementiri de Palma de Mallorca, la ciutat on havia nascut.⁴²

El febrer d'aquell terrible any de guerra de 1938, es va publicar a la *Revista de Catalunya* el llibre de poemes de Rosselló-Pòrcel *Imitació del foc*, que no es podria reeditar fins al 1949. L'any 1975, després de molts anys de silenci, se'n féu una altra edició que permeté que l'obra d'aquest poeta, molt poc conegut fins aleshores, arribés a un públic més ampli.

SANATORI DEL MONTSENY
 intervingut per la
 GENERALITAT DE CATALUNYA

Nº 141 8

ARXIU
 MUNICIPAL
 DE PALMA

Rebut de

estat de l'el mitantla quatu Ptes. ... cinqueting Cts.

de la fia n.º 106 del 12/1/38 per estanca

del m. Bartomeu Rosselló (E. P. R.)

Brull - Sanatori del Montseny, 2 de Felus del 1938

L'Administrador.

Són Ptes. 1.084/65

AMP. ARXIU ROSELLÓ-PÒRCEL RP 3-5-8

Rebut del pagament de la factura referida a l'estada i defunció de Bartomeu Rosselló-Pòrcel.

No cal dir que el fet que es musiquessin alguns dels poemes de Rosselló, com ara el poema *Ronda amb fantasmes* o *A Mallorca, durant la guerra civil*, del disc de Maria del Mar Bonet, va ajudar considerablement a la difusió de l'obra i la vida d'aquest poeta. De fet, es pot dir que no tingué un reconeixement general i normalitzat fins a l'arribada de la democràcia, que ha estat quan s'ha fet manta difusió de la seva producció amb recitals, exposicions, estudis i edicions diverses de les seves obres. Com deia algú, referint-se als que avui en dia encara justifiquen no conèixer l'obra de Rosselló-Pòrcel: "Ja ningú no podrà al·legar ignorància: qui no conegui el poeta serà per estricte entossudiment. O sia, per obtusa i abjecta prevenció mental. Així de clar."

L'aixecament militar del 18 de juliol del 1936 l'agafà a Madrid, on havia anat per examinar-se d'oposicions per a professor d'institut. Uns dies més tard va tornar a Barcelona i, ja malaltís, s'apuntà voluntari a l'exèrcit popular, on treballà de tipògraf a la rereguarda. Aquells dies tràgics els passà lluny de la seva terra i de la seva família. Les poesies escrites durant aquell període reflecteixen tot l'horror i tota la tragèdia d'una guerra fratricida. Tal vegada per això deixà escrit això: "Poques paraules surten de les boques en calma." Unes paraules, les seves, que són un clam sorgit d'un dolor pregon. Uns poemes fets d'enyorança, amor, passió, dolor, mort... En definitiva, ens deixà –com fa patent el títol de la seva obra– una poesia de foc, una obra encesa.

De ben segur que ha estat Rosselló-Pòrcel, que va haver d'anar a raure –per capricis del destí, o potser fóra millor dir a causa d'una guerra i d'una malaltia– al sanatori del Montseny, qui ha fet que el Brull avui, a més de ser

SANATORI DEL MONTSENY
intervingut per la
GENERALITAT DE CATALUNYA

RP 3/7
ARXIU
MUNICIPAL
DE PALMA
RP119

Relació de robes i objectes propietat del
Sr. Bartomeu Rosselló (Q. D. D.).

2 caixes d'injeccions
2 botelles
1 pinta
1 recollidor per les dents
1 màquina d'afaitar
2 pastilles de sabó
1 termòmetre
1 ploma
1 mirall
1 tub pasta densa
2 botelles de colònia
1 esponja
1 rellotge
2 flasksades
25 moscadors
1 abric
1 jaqueta de pell
12 samarretes
3 païames
3 sueters
1 armilla
1 corbata
1 pot de mel
7 parells de mitjons
1 albornoc
1 sabatilles
1 parell de sabates
1 termo

Dia 11 de gener del 1938.

AMP. ARXIU ROSSELLÓ-PÒRCEL RP3-7

*Relació de robes i objectes que pertanyien a Bartomeu
Rosselló-Pòrcel.*

conegut per l'entorn natural i per haver tingut un reconegut sanatori, ho sigui per haver estat el lloc on va morir un gran poeta.⁴³

– Juan Gutiérrez Gili (Irun, 1894-El Brull, 1939). Poeta i escriptor. Va ser col·laborador de *La Vanguardia*, *El Correo Catalán*, *La Gaceta Literaria*, *Revista de Poesia*, etc., i amic de Torres García, Dalí, García Lorca, Salvat-Papasseit, etc. L'últim dia de març de 1939 els militars es van presentar a casa seva, a Barcelona, per detenir-lo, quan feia dos dies que havia mort al sanatori. Va ser enterrat al cementiri del Brull.

– Carles de Fortuny i de Miralles (Barcelona, 1872-El Brull, 1931). Baró d'Esponellà. Advocat, polític i escriptor. Va ser diputat de la Lliga Regionalista a les Corts pel districte de Mataró. A la Segona República va ser candidat a diputat per la Lliga Catalanista. Va morir al sanatori.⁴⁴

- Arcadi Artís i Gener (Barcelona, 1914-Mèxic DF, 1993). Arquitecte. Acabada la guerra, va exiliar-se a Mèxic a bord del vaixell "Ipanema". Era germà de l'escriptor Avel·lí Artís i Gener, "Tísner".

- Joaquim Serra i Corominas (Peralada, 1907-Barcelona, 1957). Aquest conegut músic –definit com el músic de "la difícil senzillesa"– i compositor, sobretot de sardanes i de música per a cobla, ingressà al sanatori, després d'una operació urgent, per prescripció del doctor Reventós. S'hi va estar del febrer a l'octubre de l'any 1953. Va ser la primavera d'aquell any quan, després de dos anys de no compondre, Serra va escriure la sardana *Roses del Brull*, com a homenatge al poble que el va acollir.

ASR

Joaquim Serra i Corominas.

El dia 18 de juliol de 1953 –una festa obligada aquells anys– es va fer, als jardins del sanatori, un concorregut homenatge al mestre Serra. La Cobla Genisenca, de Taradell, va ser l'encarregada de participar-hi activament. Hi van assistir, entre altres, els mestres Eduard Toldrà, Joan Manen –el del *Cavaller enamorat*–, a més dels interns, amics, familiars i veïns.

Assabentats els amics del mestre Serra de la difícil situació econòmica per la qual passava la seva família, organitzaren actes en diferents llocs per tal de recollir fons per pagar les despeses de l'internament, ja que després de la guerra Joaquim Serra fou depurat del càrrec de director musical de Ràdio Associació de Catalunya, a causa del seu compromís ferm amb la cultura del país.⁴⁵

El mestre Serra va dedicar una sardana al Dr. Antoni Caralps i al Congrés Mèdic de Cor i Pulmó; es tracta de la sardana *Conte d'infants*. Aquest metge l'havia operat feia poc a la Clínica Plató de Barcelona.

Serra es recuperà de la malaltia, però, tot i això, els metges li recomanaren tranquil·litat i aires que no fossin els de ciutat. Per aquest motiu, ell i la seva família s'instal·laren a Castellterçol. Finalment, aquell gran músic va morir, a l'edat de cinquanta anys, després d'una segona operació de pulmó.

- Melitó Bover i Rota (Barcelona, 1928-Barcelona, 1991). Compositor. Durant la seva convalescència al sanatori, va escriure la sardana *La festa major*

del Brull, interpretada per primera vegada en aquell poble el dia 29 de juny de 1953. Melitó Bover es va casar amb la filla del mestre Joaquim Serra, que va conèixer al sanatori quan aquesta hi anava, amb la seva mare, a visitar el pare malalt. Mare i filla passaren uns quinze dies de l'estiu d'aquell any 1953 al Brull, en una casa que els va llogar la mestra, a l'edifici de l'ajuntament.

– Juli Riera. (Barcelona, ?). Compositor. Al sanatori va crear la sardana *La meva merceneta*, instrumentada per Joaquim Serra, que també es va estrenar el 29 de juny de 1953 al Brull. No hem trobat més dades sobre aquest músic.

El Sr. Joan Tuneu i Rovira, de can Joan del Forn, de Taradell, un dels fundadors de la Genisenca i participant com a músic en l'homenatge al mestre Serra, ens va explicar l'anècdota següent. Uns quants dies abans de l'homenatge, els tres compositors convalescents, Juli Riera, Joaquim Serra i Melitó Bover, van anar del Brull a Taradell en un camió amb capota, sota una gran pluja. A casa del senyor Tuneu van assajar, amb els membres de la cobla, les tres noves sardanes que feia poc havien escrit aquells músics al sanatori: *La meva merceneta*, *Roses del Brull* i *La festa major del Brull*.

–Joan Ferrater i Bofill (Barcelona, 1894-El Brull, 1937). Entre les persones que van morir al sanatori en plena Guerra Civil, hi trobem aquest familiar d'Alexandre M. Pons, l'antic propietari de Casademunt.⁴⁶

–Dionisio Ridruejo Jiménez (El Burgo de Osma,1912-Madrid, 1975).⁴⁷ Polític, advocat i escriptor. Va ser una de les persones de més renom que va estar ingressada al sanatori del Montseny. Quan va anar a viure al Brull, Ridruejo era un dels principals jerarques de la Falange de primera hora. Inspirador, amb Serrano Suñer, de la División Azul, de qui va ser íntim amic. Un cop acabada la guerra, va ser ministre de Governació –per raó del càrrec, era president del Patronato Nacional Antituberculoso–, i més tard va ser ministre d'Assumptes Exteriors.

Assenyalarem que Ridruejo havia entrat a Barcelona amb les tropes franquistes, el gener de 1939.

Ridruejo era un dels falangistes més convençuts i combatius, tant durant la guerra com en la immediata postguerra, i el 1942, defensant les teories revolucionàries que propugnava la doctrina fundacional de la Falange de José Antonio, es va enfrontar amb el general Franco, ja que, segons ell, el *Caudillo* havia traït la Falange.

Arran de reiterats enfrontaments amb Franco, aquest el va desterrar i empresonar diverses vegades. Cap al 1956 Ridruejo finalment va evolucionar ideològicament i va lluitar contra qui, a parer seu, havia desvirtuat del tot el paper de la Falange i s'havia convertit en un dictador, fins al punt que va arribar a negociar amb l'oposició democràtica una sortida pacífica al franquisme.

Va ser un intens lletraferit, autor de diverses obres de poesia, articles, etc. Destaquem l'estreta relació que va tenir amb amics catalans i amb Catalunya,

ARXIU JOAQUINA SERRA (A/S)

Ballant sardanes al pati del sanatori el dia de l'homenatge al mestre Serra. Podem veure, a l'extrem dret amb ulleres, a Joaquim Serra i a la seva esquerra al Dr. Reventós.

on va passar unes quantes temporades. Es va casar amb una noia catalana, Glòria de Ros, a l'església del Pi de Barcelona l'any 1944.

Gràcies a les memòries que va escriure –i mancant altres fonts fidedignes que ens puguin servir per explicar la vida a l'interior del sanatori–, ens estendrem en les notes que va deixar sobre uns dies molt concrets, els immediatament posteriors a la Guerra Civil, passats al Brull. Així explica l'arribada a aquella casa i informa dels metges que l'atendrien durant uns tres mesos:

"El mes de febrero de 1939 debió de ser templado, con días de sol, pero marzo volteó hacia el invierno. Caía una nieve menuda cuando pasaba yo, con mi hermana Eulalia, el estrecho del Figaró hacia la plana de Vich para subir luego por Seva hasta el sanatorio de El Brull, en el Montseny. Arriba la nieve estaba ya cuajada. Era el 19 de marzo a la atardecida. Pasarían dos o tres días hasta que pudiera verme el doctor Luis del Rosal, que dirigía el sanatorio en sociedad con el doctor Josep Reventós. Rosal era espigado, elegante y muy cortés. Reventós era sonrosado, lleno de carnes y jocundo."

A continuació, transmet la impressió d'aquell lloc de malaltia: *"Un sanatorio con olor y sabor y aire y decoración de convento sin suficiente época, sin calefacción por la guerra, con celdas envejecidas y estrictamente provistas de lo necesario y absolutamente indispensable, nada de enfermeras silenciosas y dulces con cofias blancas..."*

I continua: *"Mi hermana se volvió a Burgos en el coche que nos había traído y yo no tardé mucho en asegurar alguna comunicación con mis amigos de Barcelona y*

Un grup d'interns i familiars, davant la porta del sanatori. S'hi pot veure al músic Joaquim Serra, amb gavadina acariciant el gos. El cotxe és el taxi propietat de Josep Soler, de can Gurri de Seva.

especialmente con Juan Ramon Masoliver y con Carmen Ortueta, que, cariñosamente se convirtió en mi providencia, haciéndome llegar a la "Montaña Mágica" libros, tinta para escribir –que no había en el sanatorio– y algunas prendas de abrigo, pues la calefacción no funcionaba y el frío era cruel..."

Malgrat tot, havia de seguir els mandats dels metges com qualsevol altre intern, perquè, al capdavant, tot i el seu rang i poder, era un malalt més: *"El médico interno del sanatorio me había hecho encamarme sin soltar prenda. Una enfermera más vieja que joven, con el pelo amarillento y el rostro como de marfil rugoso, venía dos veces al día a ponerme el termómetro en la boca, para volver poco después a retirármelo casi sin pronunciar palabra."*

A l'habitació, Ridruejo llegia –o rellegia– Plató, Aristòtil, Maquiavel, les lliçons d'història universal de Hegel, Ganivet, també Hitler, així com altres llibres d'història, biografies, etc.

Les memòries també ens informem del seu interès pel català: *"Lo más nuevo que hice fue lanzarme por primera vez a la lectura del catalán a través de la poesía. Me había hecho para ello con la Antología de Alexandre Plana y las Sequências de Maragall."*

Aquest era el ritme de vida d'un malalt en aquell sanatori: *"Se trataba, pues, de descansar. Cal, vitaminas, reposo, alimentación sana y, pasados unos días, una cierta libertad para pasear por el campo sin cansarme. Me aconsejó [el metge], claro es, que redujese al mínimo posible mi contacto con los otros enfermos, especialmente en sus habitaciones."*

Com a home polític i d'acció en aquells moments clau de la història d'Espanya, Ridruejo reconeix: *"Mi problema no era por ello ni el confinamiento ni la enfermedad, que pronto consideré banal, sino el corte biográfico que se producía en una hora crítica."*

També ens assabentem que, quan va escriure les seves memòries, Ridruejo havia llegit aquell llibre de gran bellesa, escrit a Viladrau en uns moments terribles per a molta gent, i reconeix allò que tants catalans van sentir i patir durant una guerra que no era la nostra i una lluita que no volíem. No ens deixa de sorprendre la seva confessió final, quan reconeix el que hauria guanyat ell. I nosaltres hi afegim: quant hauríem guanyat tots... Un reconeixement sincer fet molts anys després de la cruenta guerra fratricida:

*"Sin embargo, había de conformarme con ver todo aquello –el fin, el comienzo– tras El velo de Maya. Tomo la referencia, claro es, del sencillez, luminoso, delicadísimo libro compasivo de Marià Manent, que vino a refugiarse en estos mismos parajes –a Viladrau, ahí al lado– marginado por una guerra que ni podía ser la suya ni podía dejar de herirle. Leo ahora ese libro. ¡Cuánto hubiera ganado leyéndolo entonces!"*⁴⁸

I segueix el seu relat sobre la vida al sanatori: *"Mi vida de relación era pequeña. De fuera, sólo muy de tarde en tarde tenía alguna visita, pues los medios de comunicación eran entonces malos y el sanatorio caía muy a desmano. A mis compañeros enfermos los veía a las horas de comer o en la galería de reposo, un vano espacioso con buena arquería neoclásica que adornaba la fachada principal de la masía de piedra, que era el cuerpo más importante del sanatorio, ampliado con otras construcciones de ladrillo."*

"Después de cenar –se cenaba pronto– solía quedarme un rato en el salón principal haciendo tertulia, aunque algunos enfermos leían y otros jugaban al ajedrez o a las damas. Ya dije entonces [que] eran pocos y la mitad de ellos guardaban cama. De los que estaban allí a mi llegada, recuerdo a un mozancón algo rústico, colorado y simpático que murió, al poco de marcharme yo, después de dejar preñada a una criada de ojos de vaca que por la mañana entraba en los cuartos –por lo general antes de levantarnos– y se ponía a fregar el suelo con un meneo de grupa muy expresivo mientras la postura forzada le dejaba al descubierto un trozo de muslo por encima de las corvas. Solía volver de vez en cuando la cabeza y mirar, entre compasiva y burlesca, como diciendo: "Ya sé lo que piensas..."

Casualment, el juny de 1940 una cambrera de divuit anys va tenir un fill...

Des d'abans de la guerra Ridruejo tenia relació amb Marichu de la Mora i Maura, principal col·laboradora de Pilar Primo de Rivera a la Sección Femenina de la Falange. A ella, a banda de cartes, li escrivia poemes; suposem que per guardar l'anonimat de la destinatària (dona casada i amb fills), l'anomenava *Aura*. Va ser precisament durant la seva estada al Brull que va acabar i publicar el llibre de poemes que titulà *Primer libro de amor*, i

que inclou els *Cánticos a Aura*, editat pel seu amic Juan Ramón Masoliver a l'editorial Yunke, de Barcelona. "*A corregir y a terminar éste me dedicué principalmente en el Montseny.*"⁴⁹

A l'abril Ridruejo assisteix a la processó de Setmana Santa que es devia fer a l'església i el seu entorn. Al Montseny pugen per veure l'amic destacats falangistes de la primera hora, amics catalans del servei de premsa i propaganda de Falange a Burgos, com Xavier de Salas, Juan Ramón Masoliver, Luys Santamarina, Martí de Riquer, etc. Precisament a Burgos va ser on Josep Vergés i altres catalans van fundar la revista *Destino*.⁵⁰

Per ell també sabem que el sanatori aleshores estava mig ple, que hi havia moltes dificultats per abastir aquell lloc, que la comunicació amb Barcelona deixava molt a desitjar i que ni el telèfon no funcionava. També coneixem que el cementiri del Brull, que aleshores era al costat de l'església, el guardaven unes oques estrepitoses.

A final d'abril els doctors Reventós i Rosal el van fer baixar a Barcelona per a una revisió mèdica, ocasió que va aprofitar per veure antics camarades del temps de Burgos. També va visitar Felip Bertran i Güell i Albert Puig Palau, que el va portar a dinar amb Josep Pla, que llavors escrivia a *La Vanguardia*.

Fins a primers de juny d'aquell difícil any de 1939, a Ridruejo no li van donar l'alta definitivament.

Clou el testimoni dels seus dies passats al Brull amb un reconeixement: "*Conservo de mi estancia en el Montseny una memoria agradecida.*"

Aquestes són, entre d'altres, algunes de les persones destacades que passaren per la Casademunt convertida en sanatori antituberculós.

Després de la guerra, el Dr. Rosal cedí la seva part en la societat del sanatori al Dr. Josep Reventós, el qual, passat el temps, moriria en aquella casa.⁵¹ La seva vídua, Rosa Soler i Carbonell, va ser qui va tenir cura de l'establiment durant uns tres mesos.⁵² Finalment va decidir tancar el sanatori. Assenyalem que ja uns anys abans havia tancat el de Puig d'Olena.

Alguns dels pocs malalts que encara eren al sanatori del Montseny quan aquest va decidir tancar van continuar la seva convalescència al sanatori de Vilada, al Berguedà.

El complex de Casademunt, on durant uns anys va haver-hi el sanatori, finalment va ser venut per Ignasi Pons i Bofill a la congregació de religioses de Jesús i Maria. El canvi de propietari es va fer per segregacions dels terrenys, en diverses vendes, la primera de les quals va tenir lloc l'any 1956 i altres el 1958. Tal vegada hi tingué alguna cosa a veure el fet que el Dr. Cinto Reventós tingués una germana monja en aquella congregació.

Curiosament, tant el sanatori del Montseny com el de Puig d'Olena es convertiren en cases de repòs o recés d'ordes religiosos. Per la mateixa època,

altres famosos sanatoris europeus, com els suïssos, esdevindrien estacions d'esquí.

S'havien acabat els temps de les "muntanyes màgiques", s'havia acabat el temps de guarir la tuberculosi a base de tractaments climatològics i s'obrien uns altres temps d'esperances gràcies als nous medicaments, els tuberculos-tàtics i els antibiòtics específics per a aquesta malaltia, com l'estreptomicina i, evidentment, gràcies també a la millora socioeconòmica de la societat.

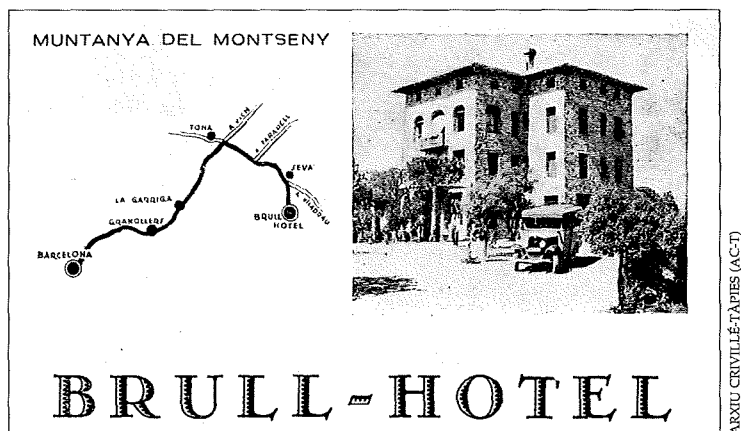
EL BRULL-HOTEL

A causa de la creixent aflluència de gent per aquelles contrades montsenyenques i, sobretot, dels que sovint pujaven al Brull per visitar i estar a prop dels seus familiars i amics interns al sanatori del Montseny, es va inaugurar un hotel.

Aquest equipament va ser construït i fundat per Josep Crivillé i Ciurana,⁵³ un paleta de Seva que havia comprat el terreny a Ignasi Pons i Bofill, propietari també aleshores de Casademunt. L'escriptura ens revela que la compra es va efectuar el dia 22 de novembre de 1932, davant el notari de Barcelona Guillermo Alcover.

L'Hotel, que es batejà amb el nom de "Brull-Hotel", disposava de trenta habitacions, de les quals deu eren ocupades per la família Crivillé i el servei de l'hotel, i la resta, pels estadants.

Segons diu la publicitat editada per l'hotel, l'establiment estava especialitzat en persones convalescents. Situat a 800 metres sobre el nivell del mar, distava 70 quilòmetres de Barcelona i sis de l'estació de tren de Balenyà. Disposava d'un automòbil que combinava les sortides i les arribades amb

Targeta de propaganda del Brull-Hotel.

l'horari del tren de Barcelona. Tenia garatge propi. Les habitacions estaven proveïdes d'aigua freda i calenta. Els preus de la pensió completa oscil·laven entre 10, 12 i 13 pessetes. El menjar que s'oferia era casolà. La direcció de l'hotel tenia un representant al carrer de Balmes de Barcelona.

Aquelles antigues vint habitacions que havien servit per acollir gent de pas es van haver d'habilitar, més endavant, per raó de l'increment d'afectats de tuberculosi, per acollir els malalts menys greus i amb menys possibilitats econòmiques enviats pel sanatori del Montseny. En cas que la seva salut empitjorés, alguns haurien de retornar al sanatori.

I és que, com explica l'historiador Antoni Pladevall: "L'augment de la tuberculosi pulmonar al final de la Guerra Civil i els primers anys de la postguerra van fer que la família Crivillé,⁵⁴ d'acord amb la direcció del sanatori de Casademunt, i amb el seu mateix quadre mèdic, s'admetessin malalts menys greus..."⁵⁵

Segons el padró municipal de l'any 1936, al Brull-Hotel hi vivien trenta-una persones (vint homes i onze dones), de les quals vint-i-una hi figuren com a internes (setze homes i cinc dones). A més hi havien quatre empleades. També hi consten sis persones membres de la família Crivillé.

Entre les dones que hi treballaven hi havia Dolors Estragés i Clapés, que es casaria amb en Florènci Crivillé i Ciurana.

Més tard, un cop la tuberculosi va deixar de ser una malaltia incurable, el Brull-Hotel –o "l'hotel" o "el xalet", com se solia dir col·loquialment– va reconvertir altra vegada les seves habitacions i l'establiment va evolucionar cap una espècie de casa rural, amb dret a cuina, on es llogaven habitacions a famílies que volien estiuejar al poble.

L'any 1958 l'hotel va tancar definitivament i, com el sanatori, fou venut a les monges de Jesús i Maria, de Barcelona.

METGES

A continuació anotem els noms d'alguns dels metges que van tenir relació amb el sanatori del Montseny. No ens ha estat possible conèixer els anys en què hi va treballar cadascun. Cal dir que algunes persones del Brull o de Seva, si es trobaven malament, eren visitades per metges del sanatori.

– Dr. Lluís Rosal i Catarineu (Barcelona, 1901-1969). Doctorat en medicina i cirurgia per la Universitat de Madrid. Fundador, juntament amb el Dr. Josep Reventós, del sanatori del Montseny, a més de ser-ne el director. Va ser cap del Servei de Tisiologia de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona.

Durant la Guerra Civil va marxar cap a l'Espanya franquista. L'any 1951 va ser nomenat regidor de l'Ajuntament de Barcelona i va ocupar el càrrec de

tinent d'alcalde delegat de transports, des d'on va impulsar la renovació dels transports públics i la modernització del parc zoològic. A causa dels càrrecs que tenia a l'Ajuntament de la Ciutat Comtal, es va retirar del sanatori del Montseny. Va morir a Barcelona a l'edat de 68 anys.

– Dr. Josep Reventós i Farrerons (Barcelona, 1901-El Brull, 1956). Es va llicenciar l'any 1927. Va viure un temps a Estrasburg per tal d'ampliar estudis. Va ser cap del dispensari de l'aparell respiratori de l'Hospital de Sant Pau de Barcelona. Quan Lluís Rosal es va retirar de la regència del sanatori del Montseny per raó de les feines al consistori de Barcelona, va ser Pep Reventós qui el substituï en aquella funció. En els Anuaris Mèdics, hi consta que l'any 1947 era director del sanatori.

Era cosí del Dr. Cinto Reventós i amic, des de l'època de la Universitat, de Lluís Rosal. És autor, entre altres títols, de l'estudi *Atletisme i tuberculosi* (1935).

Va viure al Brull –si bé tenia el domicili a la Diagonal de Barcelona– amb la seva dona, Rosa Soler i Carbonell. Aquí va néixer una de les seves filles.

Surt a l'auca del sanatori feta per l'interna Núria de Cabanyes.

El Dr. Josep Reventós va morir a l'edat de 55 anys víctima d'una hemorràgia cerebral. La mort tingué lloc el dia 9 d'abril de 1956 a la casa que ocupava dins el complex del sanatori. Va ser enterrat al cementiri de la parròquia de Sant Martí.

Segons el Dr. Jacint Reventós i Conti: «Pep Reventós, cosí molt més jove de Cinto Reventós, fou un home d'una jovialitat extraordinària. Estava dotat de gran humanitat, però, a més, d'un sentit comú barrejat amb un humor considerables, la qual cosa significava que també posseïa un gran sentit clínic.»⁵⁶

– Dr. Jacint Reventós i Bordoy (Barcelona, 1883-1968). Conegut també com el doctor Cinto Reventós, va ser sens dubte un dels tisiòlegs més importants de Catalunya i formà molts especialistes en aquesta matèria. Es va llicenciar el 1904. L'any 1907 va dirigir un sanatori juntament amb els doctors Sayé i Darder. Cap a l'any 1910 va anar a Suïssa per conèixer de primera mà i estudiar el funcionament dels sanatoris antituberculosos. Com ja hem indicat, el 1913 va cofundar un sanatori al Lluçanès. Autor, entre molts altres títols, de *El pneumotòrax artificial* (1920). Fou membre fundador de la Societat de Tisiologia de Barcelona i un dels fundadors, el 1926, de l'Institut Policlínic de Barcelona –que més tard seria la Clínica Plató.

Durant la Guerra Civil va abandonar Catalunya per passar a l'Espanya dita “nacional”, on fou director de l'Hospital Militar de Salamanca. Acabada la guerra va dirigir el pavelló d'Infecciosos de l'Hospital Militar de Barcelona (1939-1943).

El doctor Cinto Reventós va tenir molta relació amb el sanatori del Montseny, centre on va enviar molts dels malalts que atenia a la seva consulta particular de Barcelona. Un cop al mes pujava al Brull, on passava visita

als malalts amb el seu cosí, el Dr. Pep Reventós, i amb el Dr. Llobet. També aprofitava l'ocasió per visitar els malalts de l'anomenat "xalet", nom amb què es coneixia el Brull-Hotel, que hostatjava els malalts que pagaven menys i no tenien una atenció mèdica continuada. Solia pujar el dissabte i s'hi estava fins al diumenge havent dinat, i sempre que podia feia una passejada pel Brull.

– Dr. Domènec Coll i Rovira (Barcelona, 1909-Els Hostalets de Balenyà, 1987). Es va llicenciar l'any 1932. Va ser el primer metge d'Hostalets, on va exercir la professió de 1940 a 1978. Durant molts anys va ser el jutge de pau del poble. L'Ajuntament d'Hostalets li va dedicar un carrer. Es va casar amb una interna al sanatori del Montseny que va morir quan tenia 26 anys. Més tard es va tornar a casar.

– Dr. Pascual Baringo Alcolea (?). Sabem, per testimonis orals, que aquest metge va treballar al Brull, però no hem trobat més dades.

– Dr. Josep M. Torres i Llorella (Girona, 1901-Barcelona, 1999). Segons ens va explicar la filla de Joaquim Serra i Corominas, a la primeria dels anys cinquanta era el metge que s'estava fix al sanatori.

– Dr. Enric Bieto Reiman (Moscou, 1911-Barcelona, 1962). Va néixer a Moscou (el pare era natural de Reus i la mare d'Odessa). Es va llicenciar l'any 1934 a Barcelona. Va ser alumne del Dr. Cinto Reventós. Durant la guerra va ser tinent metge (XVIII Cos d'Exèrcit, Prefectura de Sanitat). El desembre de 1936 figura a la llista de malalts ingressats al sanatori, però ignorem si es tracta d'un error en la inscripció. Surt a l'auca feta per Núria de Cabanyes.

És autor del treball *Diagnóstico precoz del cáncer bronco-pulmonar*.⁵⁷

– Dr. Ferran Miquel i Domingo (Valls, 1905-Santa Coloma de Gramenet, 1951). Llicenciat el 1931. Al començament de la Guerra Civil va ser director del sanatori Màxim Gorki (Hospital de l'Esperit Sant de Santa Coloma). L'any 1938 era director del sanatori del Montseny. En una publicació s'afirma que aquell any era director del "sanatori de les Agudes"; suposem que volien referir-se al sanatori del Montseny. Durant anys va ser metge resident. Cap al 1945 va passar a ser director de l'Hospital de l'Esperit Sant.

– Dr. Antoni Rallo Tomàs (Tortosa, 1903-Mèxic DF, 1999). Llicenciat l'any 1926. Especialista en pneumologia. L'any 1934 era metge al sanatori del Montseny. En esclatar la Guerra Civil va ser membre del Consell de Sanitat de Guerra per ERC i cap de dels serveis sanitaris de la costa i d'Estat Major. Va dirigir la Clínica Militar núm. 5, a Santa Coloma de Farners. Fou nomenat capità metge del Cos de Seguretat de Catalunya. L'any 1942 s'exilià a Mèxic, on treballà en un hospital per a tuberculosos i on va ser cap de pneumologia de l'Hospital de Beneficència Espanyola fins a l'any 1950.

– Dr. Francesc Llobet i Vendrell (Barcelona, 1921-2000). Llicenciat l'any 1944. Pneumòleg. Sabem que durant un temps va ser el metge resident del sanatori del Montseny.

– Dr. Josep Turell i Gumà (Barcelona, 1914-1989). Llicenciat el 1940. Va estar al sanatori del Montseny fins que van tancar aquest centre.

– Dr. Joan Vilalta i Samsó (Igualada, 1905-1985). Es va llicenciar en medicina el 1929. Va fer de metge de guàrdia.

ESTADÍSTIQUES

La informació sobre la mortalitat al sanatori del Montseny i al Brull-Hotel, d'acord amb les dades recollides dels llibres d'òbits de la parròquia de Sant Martí i dels llibres de defuncions del Registre civil de l'Ajuntament del Brull, és la que exposarem a continuació.

Cal tenir clar, però, que els resultats, tant pel que fa a les estades com als tractaments aplicats en aquell sanatori, no eren pas pitjors ni millors que els que s'aplicaven en altres centres especialitzats durant aquella època.

També volem fer notar que, si bé aquí exposem el nombre de morts que hi va haver als dos establiments que van acollir malalts –en el cas del Brull-Hotel durant un temps més curt que al sanatori, i amb menys pacients–, ens hauria agradat fer constar també la quantitat de persones ingressades i certificar el nombre d'aquells que van ser donats d'alta un cop guarits o, si més no, amb la malaltia controlada. Tanmateix, ha estat del tot impossible dur a terme aquesta tasca per la manca de documentació, tal com hem exposat al començament d'aquest treball.

Sanatori del Montseny: 136 persones mortes.

Brull-Hotel: 46 persones mortes.

Total de morts al Brull, segons les xifres oficials, entre els anys 1931 i 1956: 182 persones.

Per grups d'edat, veiem que es tracta de persones d'edats compreses entre 21 i 30 anys, seguides de les de 31 a 40 anys, les que tenen la incidència de mortalitat més alta.

Per sexes, veiem que els homes morts representen una mica més del doble que les dones.

Per períodes, la postguerra és el moment en què el nombre de defuncions creix més.

S'ha de tenir en compte que les xifres de mortalitat no són sempre exactes, en termes generals. Això es deu a possibles errors de diagnòstic o a l'ocultació de dades per part de les famílies (per tractar-se d'una malaltia estigmatitzada i, doncs, molt mal vista socialment).⁵⁸

De totes maneres, nosaltres hem partit de les dades consignades en els llibres referits i, en especial, en el lloc on es van produir les defuncions.

"La mortalitat que tenien aquests centres no era publicada, però és conegut que les tuberculosi cavidades agudes febrils i actives tenien una mortalitat entorn el 70%. Alguns sanatoris adoptaven subterfugis, com per exemple no acceptar malalts molt avançats o donar-los d'alta quan veien que no curarien."⁵⁹

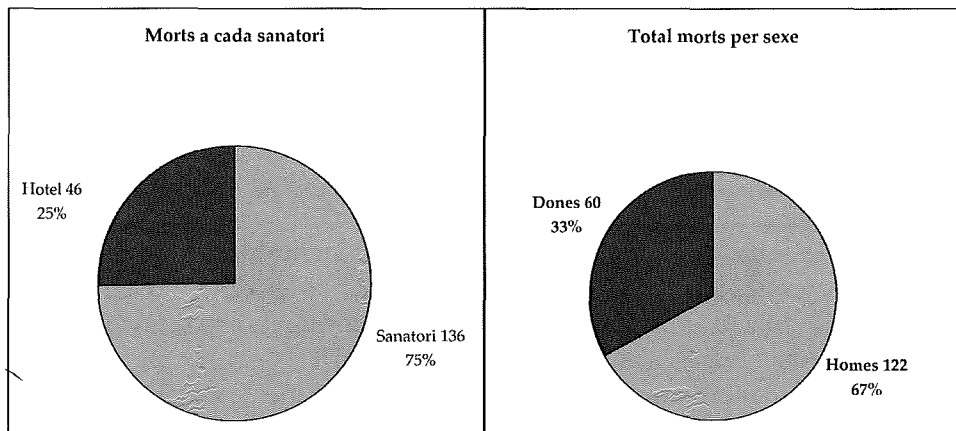
Si bé quasi tots els que van morir en aquelles estances de febre van ser sepultats al cementiri del poble, en altres casos, a causa de la voluntat dels familiars, els cossos foren traslladats als llocs de naixement corresponents o al lloc de residència habitual. A vegades també comptava la disponibilitat econòmica de les famílies, ja que un trasllat no era pas una despesa accessible per a tothom.

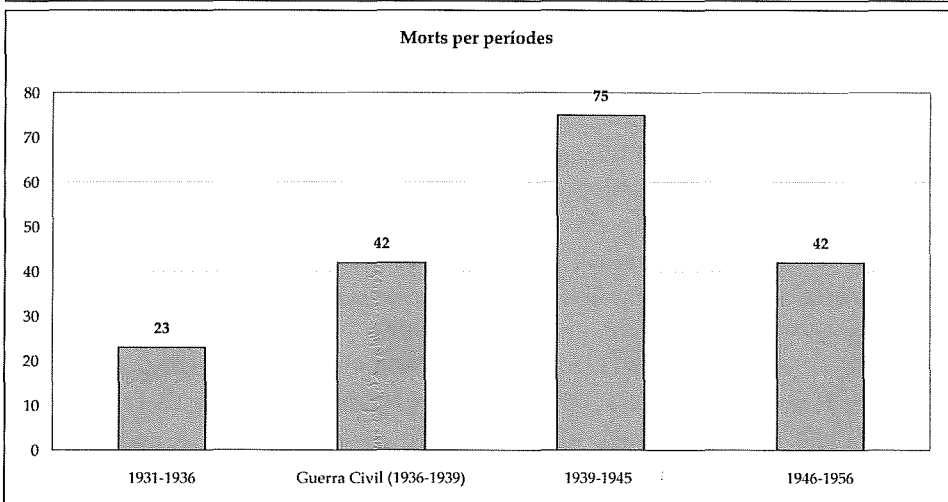
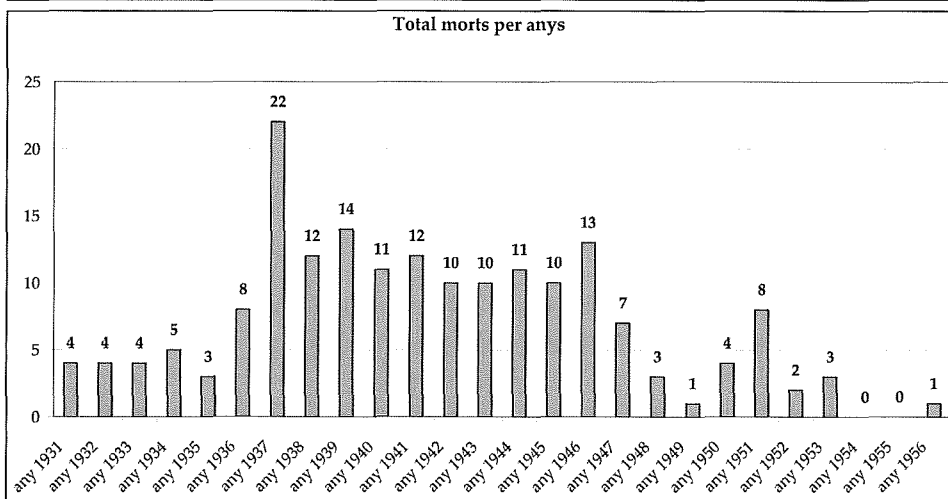
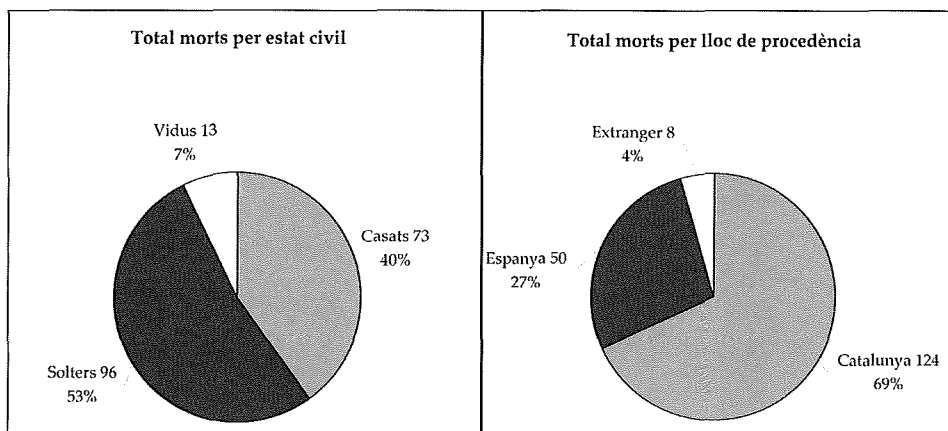
Per aquestes raons, qui cerqui algun avantpassat seu mort als sanatoris del Brull –sovint s'acosten fins al despatx parroquial per buscar en els llibres d'òbits familiars o amics– potser no en trobarà cap referència. Com hem dit, algunes persones van ser portades als seus llocs de procedència, i aquestes no figuren en el llibre d'òbits de l'església, però sí en el Registre civil.

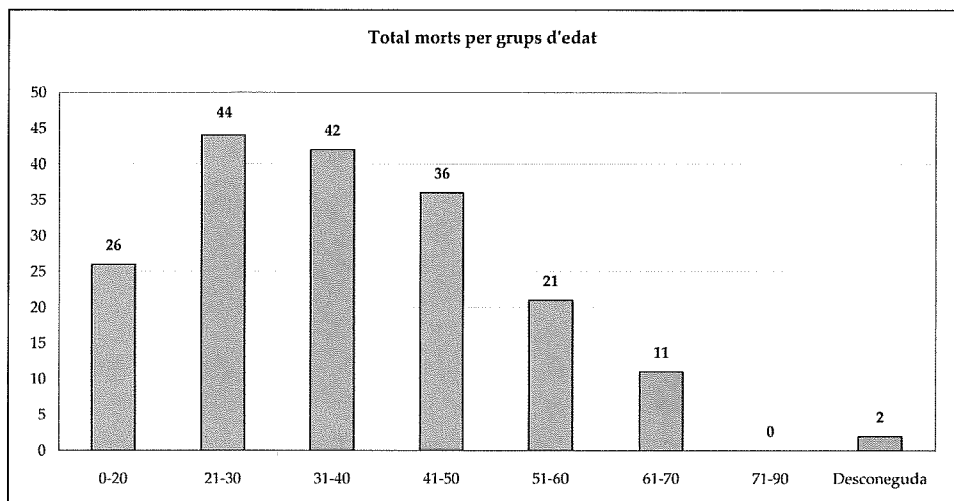
Cal tenir en compte que alguns, per les seves creences, no volien passar per l'església, i que durant la Guerra Civil no es van fer anotacions en els llibres parroquials. Tanmateix, en alguns casos, després de la guerra, alguns familiars o el mateix rector van voler que en els registres de l'església hi constessin les persones que havien mort en temps de l'enfrontament armat.

Igualment, s'ha de recordar que no tothom que va haver d'ingressar en algun sanatori moria. Alguns dels que tornaven a casa potser requieien i eren ingressats en algun altre centre, sanatori o hospital. Diem això perquè hi ha persones que busquen algun familiar seu que va morir i, sabent que va estar al sanatori del Montseny, no el troben en els llibres de defuncions.

GRÀFIQUES

NOTES

1. Sobre Casademunt, vegeu Pladevall i Font, Antoni. «El mas Casademunt del Brull. De mas a sanatori i a casa d'espiritualitat», dins *Monografies del Montseny*, núm. 12, any 1997, pàg. 15-28.

2. Alexandre M. Pons i Serra, nascut a Barcelona l'any 1859, va ser diputat a Corts pel districte de Castellterçol. Havia estat regidor de l'Ajuntament de Barcelona (1904-1906) i formava part de diferents consells d'administració d'empreses industrials com la Compañía Transatlántica, el Banco Hispano-Colonial i la Compañía de Tabacos de Filipinas, entre d'altres. També va ser vice-cònsol de Xile, segurament per influència de la seva àvia materna, que era natural d'aquell país. Alexandre M. Pons va morir d'un atac de cor el 27 de maig de 1907. Estava casat amb Maria Bofill i de Compte, que morí el 18 de novembre de 1917, amb la qual va tenir nou fills.

3. Pladevall i Font, Antoni. El Brull, un terme entre la Plana de Vic i el Montseny, pàg. 252.

4. Enric Sagnier i Villavecchia (1858-1931), marquès de Sagnier. A Sant Martí de Riudeperes (avui dins el terme de Calldetenes), hi ha la casa senyorial Santa Margarita que va projectar el mateix arquitecte, entre el 1890 i el 1895, propietat, en aquells moments, de Sebastià Pascual i Bofarull, familiar també del propietari de Casademunt. El mateix arquitecte havia fet, entre moltes altres obres, el projecte de la casa Pons (1890-1891) del passeig de Gràcia de Barcelona, on vivien Alexandre M. Pons i la família de Sebastià Pascual. Va ser membre de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, del Cercle Artístic de Sant Lluc i del Centre Excursionista de Catalunya.

5. Mètode de vacunació antituberculosa a través del bacil de Calmette i Guérin, més conegut per la sigla BCG.

6. Lluís Sayé i Sempere (Barcelona, 1888-1975). Llicenciat en medicina l'any 1913. Durant la guerra, Sayé hagué d'exiliar-se i no va retornar a Catalunya fins a l'any 1951, després d'exercir com a professor i metge per diversos països d'Amèrica del Sud. Aquest no és el lloc adient per continuar explicant la formidable vida d'aquest gran científic ni les tristes circumstàncies de la seva mort, després que tornés a Barcelona. El Dispensari Central Antituberculos, del carrer de Torres Amat, de Barcelona, porta el seu nom com a reconeixement a aquest gran lluitador contra la pandèmia de la tuberculosi.

7. «En el quinquenni 1927-1931, Catalunya va dur a terme un considerable esforç per tal d'incrementar el nombre de llits destinats a malalts de tuberculosi. La mortalitat era tan alta, que es va arribar a dir que el nombre de morts a la ciutat de Barcelona durant vint anys equivalia a perdre una ciutat com Sabadell, Mataró o Manresa.» Jesús Sauret, *La cura sanatorial de la tuberculosi*, pàg. 203.

8. Cal dir que: «[...] els nostres metges van fer una sistemàtica i continuada lluita contra la tuberculosi, això sí, molt més viva a l'època pre-antibiòtica, ja que després va decaure en funció de dos factors: l'aparició d'una terapèutica eficaç, i el millorament de les condicions socials en què vivien els obrers. Una lluita en la qual molts s'hi van veure abocats, en comprovar en els seus familiars pròxims els estralls de la pesta blanca.» Calbet i Camarasa, Josep M. *Lluita antituberculosa a Catalunya*, pàg. 51.

9. Segons un estudi del Dr. Sayé, l'any 1932 a Catalunya van morir 2.933 tuberculosos. Sayé, Lluís. *Les noves orientacions de la lluita antituberculosa i la seva aplicació a Catalunya*, pàg. 64.

10. Aquest instrument, invent de l'italià Carlo Forlanini, va ser introduït a Espanya pels doctors Lluís Sayé i Cinto Reventós.

11. Tècnica ideada pel metge suec H. C. Jacobeus, per tractar lesions produïdes per caveres pulmonars.

12. «En els anys quaranta i cinquanta la malaltia no té el lènguid estigma de les afeccions romàntiques, sinó que s'associa cruament a la mala alimentació i a la fam. No hi ha medicaments o arriben en dosis mínimes. El malalt de tuberculosi pateix, al costat de la tortura física, una autèntica agonia psicològica.» Pons, Margalida. Blai Bonet: maneres del color, pàg. 86.

13. Carlo Forlanini (1847-1918), inventor i constructor del pneumotòrax artificial. L'Institut Forlanini, de Roma, disposava de mil cinc-cents llits per a malalts tuberculosos. Segons Raimon d'Abadal, aquella institució era «quasi tota una ciutat i quasi una ciutat de fades». El mateix autor explica que, a Itàlia, la lluita contra aquesta malaltia havia fet baixar el nombre d'afectats de seixanta mil a trenta mil en deu anys.

L'any 1936 el doctor Josep Argemí i Lloveras va estar-se a Roma durant sis mesos becat per Martínez Anido, ja que provenia de l'Espanya de Franco. D'Abadal i Calderó, Raimon. *Dietari de guerra, exili i retorn*, pàg. 302.

El juliol de 1937 també anaren a l'Institut Forlanini, provinents de l'Espanya nacional, els doctors Lluís Rosal i Catarineu i Cinto Reventós i Bordoy, aquest darrer amb una beca per tal d'estudiar, durant uns mesos, els efectes dels gasos asfíxians.

14. La creu de Lorena, símbol emprat en les campanyes internacionals contra la tuberculosi, era la creu que figurava a l'estendard que el príncep de Lorena, Godofredo de Bouillon, duia en la presa de Jerusalem l'any 1099, i que es va convertir en el símbol de les croades. D'aquí prové el seu ús en la lluita internacional contra la tuberculosi.

15. Inicials que serveixen per identificar el compost para-amino-salicílic.

16. Pensem que, segons dades del Patronato Nacional Antituberculoso, la taxa de mortalitat va baixar d'un 90% l'any 1944 a un 23% l'any 1953. Els millors resultats es van aconseguir amb l'administració als malalts del combinat de tres productes: isoniazida, PAS i estreptomina.

17. «Al començament –a la primeria dels anys quaranta– es moren quasi tots; després arriben, de contraban, els primers medicaments... El metge experimenten amb aquests productes, conscients que corren una cursa contra rellotge. Penicil·lina, estreptomina, “pneumotènia”, que era un sistema que consistia a passar unes agulles per separar els pulmons de les costelles perquè no s'hi aferressin.» Pons, Margalida. *Blai Bonet: maneres del color*, pàg. 86.

18. Thomas Mann, Premi Nobel de literatura de l'any 1929, va escriure la famosa novel·la *La muntanya màgica*, després de passar un mes al famós sanatori suís de Davos (edificat a 1.560 metres d'altitud), tot acompanyant la seva dona, afectada per la tuberculosi. Sens dubte, aquesta novel·la va ser la que més va influir a difondre el que era la vida en un sanatori, un lloc apartat de la resta del món, un microcosmos on la vida, l'amor, la soledat i la por de la mort formaven part del dia a dia dels malalts durant mesos, o fins i tot durant anys, sempre, però, amb el somni d'un retorn a la societat “d'allà fora”, sovint impossible.

19. Sobre aquest facultatiu, vegeu més informació en l'apartat dedicat als metges del sanatori.

20. Joan Darder i Rodés (1887-1944). Llicenciat l'any 1911.

21. Quan es feien festes al poble, els malalts del sanatori hi anaven, en especial als balls. Això va propiciar que algunes persones es contagiessin, en particular noies, cosa que va provocar que el sanatori d'Olost hagués de tancar.

22. Dr. Miquel Espinosa i Fitó (1888-1956). Llicenciat en medicina l'any 1912. Es va afiliar a ERC. Després de la Guerra Civil, fou processat i durament castigat.

23. Dr. Josep Badó i Cortés (1883-?). Es va llicenciar en medicina l'any 1911.

24. Vegeu Willaert, Lluís. «El sanatori del Montseny», dins *Monografies del Montseny*, núm. 23, any 2008, pàg. 135-141.

25. Francesc Ribas i Soberano (1893-1965). Llicenciat en medicina l'any 1915. Metge i polític. El 1928 va anar a París per tal d'especialitzar-se en malalties del pulmó i del

cor, i es dedicà a la tisiologia. Aprofità la seva estada a Europa per visitar diversos sanatoris antituberculosos.

26. «[...] Castellterçol, un dels climes més sans de Catalunya, famós en els temps, ja llunyans, de la tuberculosi. Els que l'havíem passada –a la postguerra– sabíem que, quan algú de nosaltres desapareixia uns mesos i passava temporades a Sant Feliu de Codines, a Castellterçol o a Moià, tot refent-se d'un "constipat mal curat", el que passava era que tenia una tisi com una casa...» Castellet, Josep M. *Seductors, il·lustrats i visionaris*, pàg. 188.

27. "L'adveniment de la República l'abril de 1931 i les noves orientacions de la lluita antituberculosa, preconitzades pel doctor Sayé, fan decaure la construcció de grans sanatoris allunyats de les ciutats. Aquestes noves directrius contemplen la figura d'un dispensari o Preventori Central Antituberculos, radicat a la ciutat, on es faria la diagnosi i l'estudi epidemiològic, el tractament mèdic (vacunació BCG, crisoteràpia i col·lapsoteràpia), la profilaxi i l'assistència social del tuberculos, sense oblidar l'atenció preferent a l'infant.» Willaert, Lluís, op. cit., pàg. 140.

28. Vegeu més informació sobre els dos metges fundadors del sanatori del Montseny en l'apartat dedicat als metges dels quals tenim notícia que van treballar en aquell centre.

29. Ignasi Pons i Bofill va morir a Barcelona el dia 7 de març de l'any 1967.

30. La congregació de Nostra Senyora de la Consolació va ser fundada el 1858 per Maria Rosa Molas i Vallvé (Reus, 1815-1876). La general que va signar el conveni amb el Dr. Lluís Rosal era sor Leticia del Santo Rosario Monzonis Andrés.

31. Mossèn Francesc Baralló i Ballester (Taradell, 1881-Barcelona, 1938). Ordenat prevere el 1911, va arribar al Brull l'any 1925 i en va ser nomenat rector el 1933. En esclatar la revolució de 1936, va deixar la rectoria per anar a amagar-se a la Solella del Saní, propietat del mas la Sala, del mateix poble del Brull. El 18 d'agost es va fer un escorcoll en aquella casa, però ell i tres religiosos més que s'hi havien amagat ja n'havien marxat per ocultar-se al bosc. El dia 21, però, va decidir anar-se'n cap a Taradell. Després de ser detingut, fou portat de nou al Brull i tancat a la rectoria, juntament amb el pare Enric Sala i Postius, de la congregació de Sant Felip Neri. Traslladat diverses vegades més, finalment Mn. Baralló fou portat a Barcelona, a un local habilitat com a presó, on va morir.

32. El cotxe era un Plymouth de 16 HP, matrícula B-38.344. Més endavant afegiria un altre vehicle al servei públic; es tractava d'un Fiat de 17 HP, matrícula B-51.326.

33. Per aquestes notes ens assabentem dels viatges del Dr. Reventós i la seva dona, o d'alguna visita del bisbe de Vic al sanatori. També hi figuren els viatges a l'estació de Balenyà de part de l'Ajuntament de Seva per tal de recollir guàrdies civils o policies i portar-los al Brull a causa de les accions que, després de la guerra, feien els maquis pel Montseny. Dades extretes de les anotacions dels serveis de taxi fetes per Josep Soler Falgueras. Font: Família Soler i Colomer.

34. Hilari Crivillé i Ciurana (Seva, 1898-1965).

35. Antoni Caralps i Massó (1904-1991). Llicenciat el 1925 i doctorat el 1936, va ser deixeble del Dr. Joaquim Trias i Pujol. Va anar a Lió i a Londres per ampliar coneixements. Durant la guerra va estar afiliat a ERC, i durant la batalla de l'Ebre va dirigir un equip quirúrgic. Va ser cap del servei de cirurgia cardíaca de l'Hospital de Sant Pau i del Patronato Nacional Antituberculoso. Té nombrosos treballs publicats i va ser homenatjat amb la Creu de Sant Jordi.

36. Carta de Joaquim Serra i Corominas escrita des del sanatori del Montseny, el 13 de març de 1953, al seu amic Manuel Cubeles. Molero, Esteve. Homenatge a J. Serra i Corominas, amb motiu del centenari del seu naixement. Vegeu, en l'apartat de les persones destacades que van estar-se al sanatori, més informació sobre aquest músic.

37. Reventós, Jacint. *El doctor Cinto Reventós i el seu entorn*, pàg. 171.

38. Reventós, Jacint, op. cit., pàg. 171.

39. Pi de Cabanyes, Oriol. "Ronda de mort al Montseny", dins la revista *Compartir* (Fundació Josep Esriu), núm. 73, gener-febrer-març 2009, pàg. 54-56.

40. Marià Manent acabava d'escriure a Salvador Esriu dient-li que aniria a veure en Rosselló-Pòrcel al Brull quan s'assabentà de la seva mort. Manent ens descriu el poeta amb aquestes paraules: "Llegeixo la ressenya d'una conferència d'en Riba en la qual s'anuncia la mort del jove poeta. Em quedo sorprès i aclaparat. Era un minyó fi, educadíssim, un líric delicat; fins el seu conceptisme, quan en feia, era extraordinàriament agradable. Encara sembla que el vegi al llit, fa un parell de setmanes [es refereix a quan encara es trobava a Barcelona, ja malalt], interessant-se pel meu llibre de versions de l'anglès, editat per iniciativa seva." Manent, Marià. *El vel de Maia*, pàg. 164.

41. Relat d'Amàlia Tineo, que es troba a: Mosquera, Roberto. *L'àngel adolescent. Vida i poesia de Bartomeu Rosselló-Pòrcel*, pàg. 96.

42. En l'annex, hi trobareu la transcripció d'algun document referit a l'estada del poeta al sanatori.

43. El seu gran amic, el poeta Salvador Esriu, el 1952 escrivia: "[...] és portat quasi moribund al sanatori del Brull, on mor el dia 5 de gener de 1938, a les primeres hores de la tarda. A la nit, el vàrem vetllar l'Amàlia [Tineo], en [Eduard] Valentí i jo, vinguts de Barcelona amb el Dr. Carles Riba i Joan Bayo. Recordaré sempre els trets del darrer sofriment a la seva cara i, a la llar de l'estança on vàrem passar unes inacabables hores, les "ombres esvalotades" del foc, com aquelles que ell havia cantat en el seu primer poema. El vàrem enterrar al matí següent en el cementiri del Brull, on el seu cos encara espera el trasllat a la seva illa, prop de la seva gent i de la mar". Abraham, X. i Rosselló Bover, P. *Bartomeu Rosselló-Pòrcel: a la llum*, pàg. 214.

L'enterrament del jove poeta mallorquí es va fer en la intimitat, acompanyat pel conseller de Cultura de la Generalitat, el mallorquí Antoni M. Sbert, un dels fundadors d'Esquerra Republicana de Catalunya.

44. Curiosament trobem, en el suplement del *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 436, una nota necrològica en què es dona compte de la seva mort a

causa “d’un desgraciat accident automobilístic”, i és que aquella malaltia era, com ja hem dit, una maledicció i una xacra social que les famílies volien amagar. Es tractava de quelcom semblant al que avui representa encara, per a algunes persones, la sida.

45. Hem trobat una nota de la premsa vigatana en què hi ha inserit un anunci de l’Agrupación Sardanista –així, en el castellà obligat de l’època– que diu: “Nos comunicamos esta entidad que abre una suscripción para ayudar en lo que sea posible al compositor D. Joaquín Serra, gran amigo de nuestra Agrupación, el cual desde hace bastante tiempo se halla enfermo. Los donativos se recibirán hasta el día 30 de Agosto en los lugares que se celebren las audiciones organizadas por esta Agrupación.” Ausona, 24 de juliol de 1953.

46. Maurici Serrahima i Bofill ens parla del seu cosí: “Tinc present, com si el veiés, el gran saló de la Casademunt –el sanatori havia estat, abans, la casa d’estiueig dels meus cosins Pons i Bofill, on jo havia passat tantes temporades–, i el veig amb els llums encesos. Hi érem asseguts amb el meu cosí Joan. A través de les grans portes amb vidres que donaven a la galeria i a contraclaror de les arcades, vèiem la claror del cel al capvespre i les muntanyes opaques, cap a la banda de Centelles.” Serrahima i Bofill, Maurici. *Memòries de la guerra i de l’exili*, vol. I, pàg. 247.

47. Sobre els records de Dionisio Ridruejo, vegeu *Casi unas memorias*, pàg. 180-184.

48. Manent, Marià. *El vel de Maia*. Eds. Destino, 1985.

49. “[...] las hay escritas desde el sanatorio de El Brull, en el Montseny, donde vive internado Ridruejo para recuperarse del estado de consunción física entre abril y mayo de 1939, tras haber entrado con las tropas franquistas en Barcelona el 26 de enero...” Gracia, Jordi. *El valor de la disidencia*, pàg. 4.

50. Com a subtítol, la revista *Destino* portava la llegenda Publicado por la delegación de Prensa y Propaganda de la Jefatura Territorial de Cataluña de F. E. de las J. O. N. S. Aquest setmanari va ser fundat per catalans afiliats a la Falange. El primer número va aparèixer el 6 de març de 1937, a Burgos, dirigit per Xavier de Salas i José M. Fontana. Un altre català, Pere Pruna, també hi va col·laborar.

51. “Hipertens des de feia anys, un dia al sanatori del Montseny fa una hemorràgia cerebral massiva i cau en coma. Avisat Cinto Reventós, puja immediatament acompanyat de Carles Pijoan, i al cap de poques hores el seu cosí més jove i col·laborador més íntim durant tants anys mor en la seva presència. Cinto Reventós comenta tristament: “Agonitzant feia la mateixa ganyota que quan feia broma.” Reventós, Jacint, op. cit., pàg. 195.

52. Comunicació personal del Dr. Jacint Reventós i Conti (9 de febrer de 2010).

53. Josep (Pepet) Crivillé i Ciurana (Borges del Camp, Tarragona, 1894-Seva, 1968). Estava casat amb Margarita Mas i Prat. El seu fill Josep (Seva, 1922-1998) continuà el negoci familiar.

54. A l’hotel, a més dels dispesers, hi vivien en Josep Crivillé i Ciurana i la seva dona, Margarita Mas i Prat, amb els fills: Josep, Antoni i Maria. Durant la guerra hi naixeria un altre fill, en Blai.

55. Pladevall i Font, Antoni. *El mas Casademunt del Brull. De mas a sanatori i a casa d'espiritualitat*, pàg. 26.
56. Reventós i Conti, Jacint, op. cit., pàg. 163.
57. Publicat a l'*Academia de Ciencias médicas. Libro de Actas del 75 Aniversario*, pàg. 31-33.
58. Segons l'estudi del Dr. Lluís Sayé, ja citat, a la primeria dels anys trenta del segle XX a Catalunya hi havia de 30.000 a 35.000 malalts de tuberculosi. Op. cit., pàg. 55.
59. Comunicació que ens ha fet el Dr. Pere Miret.

BIBLIOGRAFIA

- X. ABRAHAM; P. ROSSELLÓ BOVER. *Bartomeu Rosselló-Pòrcel: a la llum*. Ajuntament de Palma, 1999.
- XAVIER ABRAHAM. *Dos amics de 20 anys, Salvador Espriu i Bartomeu Rosselló-Pòrcel*, Barcelona, 1930-1938. Govern de les Illes Balears, 2008.
- JOSEP M. CALBET I CAMARASA. *Lluita antituberculosa a Catalunya*. Gimbernat, any 1988, vol. 9, pàg. 41-56.
- JOSEP M. CALBET I CAMARASA; JACINT CORBELLÀ I CORBELLÀ. *Diccionari biogràfic de metges catalans*. Ed. Rafel Dalmau, 1983.
- JOSEP M. CASTELLET. *Seductors, il·lustrats i visionaris*. Eds. 62, 2009.
- JOSEP CORNUDELLA I CAPDEVILA. *Estudio biográfico del profesor Luis Sayé Sempere*. Ed. Rocas, 1979.
- JOSEP CORNUDELLA I CAPDEVILA. *La pneumologia a Catalunya i els seus homes*. Ed. Ariel, 1975.
- JORDI GRACIA. *La vida rescatada de Dionisio Ridruejo*. Ed. Anagrama, 2008.
- JORDI GRACIA (ed.). *El valor de la disidencia*. Epistolario inédito de Dionisio Ridruejo. Ed. Planeta, 2007.
- ROBERTO MOSQUERA. *L'àngel adolescent. Vida i poesia de Bartomeu Rosselló-Pòrcel*. Universitat de les Illes Balears, 2008.
- ANTONI PLADEVALL I FONT. «El mas Casademunt del Brull. De mas a sanatori i a casa d'espiritualitat» dins *Monografies del Montseny* n. 12, any 1997.
- ANTONI PLADEVALL I FONT. *El Brull, un terme entre la Plana de Vic i el Montseny*, Diputació de Barcelona, 1998.
- MARGALIDA PONS. *Blai Bonet: maneres del color*. Publicacions Abadia de Montserrat, 1993.
- JACINT REVENTÓS. *El doctor Cinto Reventós i el seu entorn*. Eds. 62, 1984.
- DIONISIO RIDRUEJO JIMÉNEZ. *Primer libro de amor, Poesía en armas, Sonetos*. Ed. Castalia, 1976.
- DIONISIO RIDRUEJO JIMÉNEZ. *Casi unas memorias*. Ed. Planeta, 1976.

JESÚS SAURET. «La cura sanatorial de la tuberculosi», dins *Historia de las Enfermedades emergentes*, 2001.

JESÚS SAURET I VALET. *La tuberculosi a través de la historia*. Ed. Rayma, 1990.

LLUÍS SAYÉ I SANPERE. «Les noves orientacions de la lluita antituberculosa i la seva aplicació a Catalunya», dins *Monografies Mèdiques* n. 68-69, 1933.

MAURICI SERRAHIMA I BOFILL. *Memòries de la guerra i de l'exili*, 2 vols. Eds. 62, 1978, 1981.

MAURICI SERRAHIMA I BOFILL. *Del passat quan era present*, 2 vols. Eds. 62, 1972, 1974.

LLUÍS WILLAERT. «El sanatori del Montseny» dins *Monografies del Montseny* n. 23, any 2008.

AGRAÏMENTS

Dra. Neus Altet i Gómez

Dr. Josep M. Calbet i Camarasa

Dr. Carles Hervás i Puyal

Dr. Pere Miret

Dr. Jacint Reventós i Conti

Dr. Jesús Sauret i Valet

Xavier Abraham

Josep Asensio Batet

Dolors Coll i Miró

Família Crivillé i Tàpies

Florenci Crivillé i Estragués

Ramon i Jaume Crivillé i Sala

Rafel Ginebra i Molins

Xavier Ginesta

Josep M. Masnou i Pratdesaba

Carne Masramon

Oriol Pi de Cabanyes

Josep Ristol i Espadaler

Joaquima Serra i Lleonsí

Anna Soler i Colomer

Josep Tió

Joan Tuneu i Rovira

Arxius

Arxiu Municipal del Brull

Arxiu Municipal de Seva

Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic

Arxiu de la Cúria del bisbat de Vic

Arxiu Municipal de Palma de Mallorca

Registre de la Propietat n. 1 de Vic

Imatges

Arxiu Municipal de Palma. Arxiu Rosselló-Pòrcel

Família Crivillé-Estragués

Família Crivillé-Tàpies

Família Crivillé-Sala

Família Cabanyes, de Vilanova i la Geltrú

Joaquima Serra i Lleonsí

Xavier Cateura i Valls

A/ Reglamento o condiciones *que deberán observarse para la buena marcha del sanatorio del Montseny (Brull) y poder continuar en el la comunidad de hermanas de Nuestra Señora de la Consolación.*

1ª Los enfermos de diferente sexo estarán separados en las galerías y comedores. En el comedor de señoritas habrá una hermana al cuidado de las mismas, para poder luego atender a su alimentación si no han comido bastante durante la comida.

2ª Cuando estén en cama las enfermas, o en sus cuartos, no se les permitirán visitas de distinto sexo más de una vez al día, y ésta no se hará a puerta cerrada, pues las hermanas tendrán facultad para entrar y hacer salir a los visitantes cuando lo crean prudente.

3ª Si se han de aplicar remedios que sean cosa más propia de enfermero que de médico, por ejemplo: poner cataplasmas, dar fricciones, etc., cuando sea a mujeres será prestado este servicio por una hermana.

4ª Al pasar la visita a los enfermos el señor doctor será acompañado por una hermana a la cual deberá poner al corriente de cuanto recete y ordene, para luego atender debidamente a los enfermos y cumplir con exactitud las prescripciones médicas.

5ª Cuando a alguna señora o señorita tengan que examinarla al Rayo X, o practicarle algún reconocimiento, será acompañada por una hermana.

6ª No se dará entrada en el establecimiento a ningún enfermo sin avisar antes a la Madre Superiora, a fin de que pueda disponer la habitación y demás cosas necesarias con la anticipación debida, evitando de ese modo las deficiencias que hasta el presente se han notado en este punto.

7ª Las hermanas tendrán autoridad sobre el personal y vigilarán cómo desempeña cada cual su empleo u oficio.

8ª No darán ningún recado a las hermanas por conducto de nadie, sino directamente, y a ser posible siempre a la madre superiora.

9ª Por la moralidad de los enfermos y buen nombre de la casa no se exhibirá ninguna película sin estar debidamente revisada.

Estas condiciones serán obligatorias como complemento de las Bases de Fundación, y si no son aceptadas, o después no se cumplieren, rescindirán el contrato las hermanas y dejará la comunidad el sanatorio en el plazo máximo de cuarenta y cinco días, a contar desde el en que lo notifique la superiora al Sr. Director.

Sanatorio del Montseny a uno de mayo de mil novecientos treinta y dos.

Por orden de mi Rdma. Madre Superiora General. Firmado: Sor Leonila Pablo. Rubricado: Superiora local.

B/ Rodolins fets per un intern adreçats al xofer del sanatori, Hilari Crivillé i Ciurana

Hilari, si vas a Vic,
recorda bé el que et dic.

Pegadolça necessito
de la de pesseta i pico.

I si és de fàcil trobar,
porta goma d'esborrar.

La que tenia, no s'ha fos,
me l'ha pispada el senyor Ros.

Si a ca la Gitana vas,
si no vigiles rebràs.

Necessito de debò,
una pastilla de sabó.

Procura que vagi bé
i que costi poc "calé".

I de moment s'ha finit,
i et resto molt agraït.^a

C/ Carta de Mn. Carles Creus a Amàlia Tineo

Sra. Dña. Amalia Tineo
Barcelona

Muy señora mía: Anteayer recibí su carta del 18 del próximo pasado setiembre: no había recibido otra.

Ciertamente había hablado con un señor que me indicó los deseos de V. en la reparación de la lápida, pero quedamos en que nada haría yo hasta recibir carta de V.. Ya procuraré hablar lo más pronto posible con el Sr. Crivillé para que me diga el importe de la reforma y se lo comunicaré. Pero antes debo advertirle que hay que abonar el importe del "ninxo" que es de doscientas pesetas (200 pts.) si lo quiere alquilado para cuatro años: y si lo quiere en propiedad son quinientas pesetas (500 pts), ya que según una ley del Estado, todas las operaciones de compra de "nichos" realizadas durante el período rojo, quedan sin efecto. Espero que me contestará pronto si se decide a alquilar el nicho o comprarlo, de lo contrario procedería, en el tiempo legal, a evacuarlo.

De V. Atm. s. s.

Carlos Creus, Párroco^b

Brull a 2 de octubre 1939 = Año de la Victoria

D/ Factura del paleta Josep Crivillé

Josep Crivillé
Constructor d'obres

Balenyà-Seva, 14 de octubre de 1939

Sra. Dª Amalia Tineo

Por 1 lápida del Sr. Rosselló puesta en obra y colocada 180 pts.

Trabajo de quitar un ramo refundido en la misma y hacer una cruz 40 pessetes.

Total: 220 pessetes.

E/ Auca del sanatori del Montseny

(L'original el conserva la família Cabanyes, de Vilanova i la Geltrú)

Text i dibuixos: Núria de Cabanyes i Ricart

Si mai et vols divertir
i cap burla no has de témer
llegeix del cap a la fi
l'auca del S. del M.

En una casa pairal,
perduda com una ermita,
per entretenir llur mal
uns quants tarats s'han dat cita.

Tenen com a veïnatge
exclusivament el Brull,
vers on empren el viatge
qui no arranja el seu tribull.

Hi ha un metge dels més famosos
que fa miracles molt grans:
per guarir els tuberculosos
els entreté amb jocs de mans.

I un altre, savi entre mils
que té teories russes,
i en lloc de matar els bacils
s'entreté matant les puces.

Una ajudant colossal
per lluitar contra el microbi
amb l'energia que cal
és l'oxigenada Provi.

Per als malalts greus d'ací
un bon home s'espavila
i busca menjar a desdir:
l'interventor senyor Vila.

Per acreditar la casa
viu ací el senyor Baró;
no menja carn a la brasa
perquè ja està prou rodó.

—Volem aprendre llatí.
Mestre: algunes regles dóna'ns—
I surt amb allò tan fi
que diu: —...alicuando souans.—

Amb combat descomunal
segons contenen velles faules
quan ja veu venir el final
ell exclama: —això són taules.—

I l'il·lustre professor
per admirar el panorama
seu sovint al gran saló
fins que se li adorm la cama.

Una manera molt loca
de guarir els malalts de pit,
és fer el tutti o el poker
a deshores de la nit.

Un sistema acreditat,
també és jugar al tresillo;
sovint crida algú, exaltat,
de resultes d'un codillo.

La Nuri, ulls i nassiró,
amb les seves mans d'artista
fa nenes amb camisó
de les que es perden de vista.

Qui passeja per l'herbei?
L'atlot de la gavardina
el del nas i el del jersei:
el trio de la benzina.

El primer, una menudència
molt ric en moixoneries
i mancat de paciència
és l'il·lustre Pau Socias.

El Gali, a l'altre cantó,
per evitar cap baralla,
quan hauria de dir no,
baixa el cap, camina i calla.

El del mig, en Joan Trius
va ser l'altra nit raptat.
No t'ho creus? per què somrius?
si encara no està espantat.

—Quin escàndol, fora mida—!
Hi ha batusses al saló
Què passa? És que tothom crida—?
—Res, que parla en Rovelló.

En Costa és un tarambana
—dia al llit, nit al saló—
fuma quan li dona la gana
i escup massa al mocador.

I si a la Conxa pessiga
i s'esposa a greus perills,
és perquè ella, bona amiga
li cuida molt bé els conills.

Hi ha una senyora tibada
que el foc de la llar ens pren
i a la persona que bada
la porta a visitar al nen.

I quan hom espera veure
un minyonet indecís,
troba, i no s'ho vol creure
que passa dels trenta-sis.

Per tenir sempre treball
i renovar l'hemoptisi
hom organitza un gran ball
així que un any entre en crisi.

En Lluís amb les ulleres,
fa la cara d'home viu;
juga als escacs com les feres
i fa riure quan ell riu.

Ací dalt cada divendres
tothom fa festa major.
Uns enamorats molt tendres
l'esperen amb fruïció.

Quan arriba l'autobús
el rep una gran cridòria
els enamorats, segurs,
ho celebren amb eufòria.

—Hi ha els teus avis, Julieta
—Hi ha ta germana Gali
—i una dona menudeta
amb una ampolla de vi.

Mireu la senyora Gusi:
s'engreixa que és un no dir.
Senyora Gusi, no abusis;
se n'haurà de penedir.

Un jorn els més filharmònics
per passar bé la vetllada,
varen fer uns concerts simfònics
a base de Cherezade.

I la senyora Molins
de tanta son no s'hi veu,
i en callar els violins,
diu: –Em trobava al Liceu.–

L'àrbitre de l'elegància
resplendeix com un mirall
no és estrany per la constància
amb que fa córrer el raspall.

Al saló tothom en reia.
–Fa fred, avui? –No, fa fred.–
–Ah, doncs, miri, ben bé em creia
que deia que fa fred.–

Campiona de fer mitja
la Rita de Vilassar.
Ni la neu ni la calitja,
l'en distreu, ni el passejar.

Però també és campiona
d'assassinar ratolins:
tota sola els atacona
i els deixa fets a bocins.

Hi ha un metge amb una dotzena
de termòmetres posats:
Villalobos s'anomena
i és el rei dels refredats.

Però si salta la llebre
i l'ocasió al ve a temptar,
oblida el pols i la febre
i s'atipa de ballar.

Ha vingut un matrimoni
que té un punt de divertit:
si l'un es lleva, dimoni!
l'altre no es mou gens del llit.

La dona és un xic gelosa
quan ell es posa malalt,
no se li acudí altra cosa
que agafar el seu mateix mal.

Menut, menut que enamora
sempre parla del setrill;
tot fent broma, a la senyora
ha posat en greu perill.

Un dia que no té febre
li arriba un noi molt manyac,
i tothom d'ací ho celebra
amb un bon raig de conyac.

Els malalts del trenta-dos
fan cures descompassades
fumen quan no tenen tos
i surten massa vegades.

Hi ha un gos que és una delícia
si no fos pels convidats.
Porta tot sol més brutícia
que quinze porcells plegats.

Un dia, dos innocents
el porten a la banyera,
i els obsequia amb presents
dels que fan venir rasquera.

En Jordi està capficat
i fa una cara de pena
perquè la ràdio ha trigat
a tocar-li la Novena.